٢٠ ذوالحجه ١٣٢٤ پنجشنبه ١٠ غینوار ١٩٠٨

شورا

آبونه بدلی:
سنه‌لك ٤؛ آلتی آیلق ٢ روبله‌در.
«وقت» برلن برگه آلوچیلارغه:
سنه‌لك ٧، آلتی آیلق ٣ روبله ٨٠ كاپك در.

آدرس:
Редакція «ШУРО» Оренбургъ — Rèdaction du «Chouro» Orenbourg

اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان علمی وادبی مجموعه‌در. نومر ١

مسلك ومقصد

حق تعالانڭ یاردمی ایله اوشبو «شوری» مجموعه سنی یازارغه وترتیب ایدرگه کرشدك. «شوری» نڭ مسلکی ایسه کوچی یتدیکی قدر روسیه اسلاملرینڭ سعادتلری حقنده خدمت ایتمکدن عبارت اولوب، مقصدی‌ده اوقوچیلرنی رضا ایدر ایچون ثبات وغیرت کوسترمکدر.

«شوری» ملتنی علملی، معرفتلی ایتمك حقنده مشورت مجلسی اوله‌چقدر. ایستدیکی کمسه اوشبو مجلسده سویلر وایستدیکی آدم‌ده دڭلار. اگر بر طرفدن محترم ادیبلر، محررلر ادبی، علمی، فنی مقاله‌لر یازوب طورسه‌لر وایکنچی طرفدن‌ده استفاده‌گه محتاج ذاتلر کوڭللنوب اوقور اولسه‌لر «شوری» اوزینڭ مسلکی اوزرنده مقصدینه ایرشمش اولور.

شخصیاتدن وغرضلردن صاف اولمق شرطی ایله، ملت منفعتی آرزوسیله یازلمش مقاله وفکرلر ایچون «شوری» بیتلری هر وقت آچیقدر. قاعده‌سی ایله اولان انتقادلرنی «شوری» تشکر ایله قبول ایدر وبویله حقوقدن کندیسی‌ده مستفید اولور.

ومن الله التوفق.

رضاءالدین بن فخرالدین

قارغالی شاعری مرحوم صبغت الله حاجی‌گه یازغان بر مکتوبیمدن

قطعه

(ترك لهجه‌سن تقلید قیلب ماتاشقان چاقلارنڭ یادکاری بولسون .)

......

افندم حضرتنه عاجزانه
بو تقدیم ایتدیکم شو بر فسانه
تلاد کلك عبد عاجزیدر
حصول حرث فکر ناچیزیدر
نقوش علمدن خالی مثالی
خطا اولماز اگر دیرسه‌م مثالی
هنوز کلمش جهانه بر صبیدر
ادیبلر درکینده برغبیدر
حجابندن دوشوب افغان و زاره
قبول ایتمزدی کیم درکاهه واره
ولکن اولمادی اول رسمدن شاد
که عادتدر صبیلر کورمك استاذ
عزیمت ایلدی سوز کدازله
سنڭ درکاهکه عجز و نیازله
صولار ایتمزسه درکه لطف عالی
صباوت مهدنه یتمش نهالی .

۱۸۸۴ سنه درد‌مند .

ای محرر!

(اوز لهجه‌مزده)

قانچه طارتساڭ ای محرر سوزنی چیت تل سیبنه
تل یاصالماس گرطوغان سوز یاتماسا اوز ایبنه !
آلساڭ آل «سوز»لرنی چیتدن «حرف»لرگه بیرمه یول
کرتمه بر چیت لهجه‌دن «حرف» لهجه‌مز ترتیبنه
«حرف»لر تبدیل ایتب چیت‌لهجه‌دن آلماق «ادات»
بل مساویدر بنای روحمز تخریبنه
تل وجود سوزلر بدندر صرفی وترکیبی ــ روح
مقصدڭ گر خیر ایسه قوی تیمه تل ترکیبنه !

سوت ایمشکان همده‌ممدر قان انیسمدر تلم
جان بیرب کونمم حریم وصلدن تغریبنه
مدعیلر ردنه گر یتمسه سوزم دلیل
توککنم کوز یشلرم یتسون آلار تأدیبنه

کرشن اینلکلرده یافساڭ برقرا تن بولماس آق
انجی آلماسلاردا بولماس زشت روغا زیب رو
«بولسا آق بارماقلارڭ نچکه قولاغڭ آل قولاق
آلتون آلقاسزدا سین کورکم یوزوکسزده صلو» (*)

تل واتب «تیل»لرنی قاتدڭ، برطاتب کورنیندی تم:
بیرگانڭ بر بولغانق صو صالغانڭ واتق سبو !
قوی طبیعت حکمن ایتسون ــ شول تکامل، شوندا یه‌م !..
کوتکانڭ بلکم «دلیل» در ؟.. باق دلیل: آلدڭه... بو !

دردمند

(*) ایکی مصراع شیخ سعدیدن آلنمشدر.

مشهور آدملر
وبیوك حادثه‌لر

جعفر بن عبدالله (آلماس بن ساکی)
(۳۳۲ هـ - ۹۳۳م)

بو کیمسه بابالرمز واصلمز اولان بلغار خلقینك پادشاهلرندن اولوب، الڭ ایلك مرتبه اوله‌رق مملکتمزده رسمی صورتده اسلام دینی نشر ایلمشدر. آتاسی سلکی، مجوسیت اوزرنده یاشاب وفات اولدیغی حالده آنڭ یرینه بلغار تختنه چیقدیغنده آلماس، مسلمان اولمش واسمینی‌ده «جعفر» دیه آتامشدر.

تاریخ ضبط ایده باشلادیغی کوندن بیرو اوشبو مملکتده ترك قومی طورر ایدی. فقط اوشبو ترکلر قوم وقبیله‌لری ویا که‌سیاست جهتلری ایله فین، اسکیت، سارمات وغیری بو کبی مختلف اسملر ایله یوررلر ایدی. دورتنچی قرن میلادیده اوشبو قوملر نڭ اوستلرینه آتیلا اسمنده.اولان قهرمان پادشاه قوماندا سنده اوله‌رق (۱) مشرق طرفندن هونلر کلدیلر وبتون مملکتنی ضبط ایتدیلر. بوندن صوڭ هونلر ترك اسمیله وآنلردن ایلك اولان ترك قوملری ترکیچه «صاقلق»سوزندن آلنمش اواسه کرك «صاقلاب» دیه معروف اولدیلر (عربلر بونی - صقب - صورتنده یازارلر وکندی لسانلری قاعده‌سیله - صقالبه - دیه جمع هم ایلرلر). هر بری ترك قومی اولدیغی مناسبتله یرلی قوملر ایله‌چیتدن‌کلمشلردن کوبلری بر بریله اختلاط ایدوب بولغانوب بتمشلردر. یرلی خلقلر اعتباریله بو قوملره «صاقلاب» وهونلر اعتباریله «ترك» دیدیکلری کبی بر بریله قاتشدقلری جهتدن «بلغار» دیه یورتور اولمشلردر. ایشته آلماس بن سلکی یاخود جعفر بن عبدالله اوشبو «صاقلاب» یاخود «بلغار» خلقلرینڭ بیوك حکمدارلرندن ایدی.

ایسکی بابالرمز اولان بلغار قومی آراسنده نه سبب ایله وقانغی تاریخده اسلام ظاهر اولدیغی حقنده قولمزده آچیق معلومات یوقدر. فقط اصحاب کرام عصرنده ایران دولتی ضبط ایدلدیکندن صوڭ ترکلر اسلاملره کورشی اولدقلرندن اسلام عالمی ابله اختلاط ایتدیکلری وبوسببدن ده اسلام قبول ایتدیکلری معلومدر. ترکلرنڭ مسلمانلر ایله قاتشمقلری واسلام قبول ایتدیکلری پك مقدم اولدیغندن ترکلر آراسنده پك بیوك عالملر، سیاسی آدملر یتشمشدر. ۳۵٦ تاریخنده وفات اولان ابوالفرج الاصبهانی‌نڭ «اغانی»سنده معروف شاعرلردن بر خیلیسی ترك قومینه منسوب اولدقلری آڭلاشلور. ۲۵۵ تاریخنده وفات وعرب عالملرینڭ الڭ بیوکلرندن اولان جاحظ، ترکلرنڭ فضیلتلرینی سویلاب مطبوع نسخه‌سی ۵۳ بیتدن عبارت، بر رساله یازوب وزیر فتح بن خاقان اوزرینه هدیه ایلمشدر. اگر ده عراق وخصوصا «بغداد» و «بصره» لرده

(۱) محیط المعارف، بونڭ اصل اسمی «اتل» اولدیغنی بیان ایلر. «اتل» ییلغه‌سی اسمیله مناسبتی وارلغی آشکاردر.

ترکلر بیوك اورنلر اشغال ایتمیه‌لر ایدی، جاحظ کبی علم دکیزی بو طوغروده حرکت ایتماز ایدی. ایشته «بلغار» خلقینك دین مبین اسلامنی قبول ایتمکارینه اوشبو یرلرده اولان ترك اکابری سبب اولمشدر. زیرا بونلرنك بلغار وخزرلر ایله قاتشوب وخطلر یازشوب طوردقلرنده شبهه اولنماز.

هر حالده جعفر اسلامنی قبول ایتدیکی صوڭ اوشبو وقتنك خلیفه‌سی اولان المقتدر بالله ابوالفضل جعفر بن المعتضد بن الموفق بن المتوکل بلغارغه بر ایلچی هیئتی یبارمشدر. اوشبو ایلچی هیئتنده کاتبلك خدمتنده اولان احمد بن فضلان بن العباس بن اسد بن حماد اوشبو طوغروده بر سیاحت نامه یازمشدر. بوکونده اوشبو سیاحت نامه نسخه‌سی تابلماز ایسه‌ده یاقوت حموی چوق یرلرینی اوزینك «معجم البلدان» نام کتابنه درج ایلامشدر.

بناء علیه ابن فضلان خبرلرینڭ جعفرگه منا سبتلی اولان قسمنی «معجم البلدن» دن آلوب بویرده ترجمه ایتدك. ابن فضلان دییور:

«صاقلاب» پادشاهی اولان آلماس بن سلکی (شلکی) بیلکوار طرفندن دین اوگره توچیلر، مملکتنه مسجدلر ومنبرلر بنا ایدوچیلر، دشماندن صاقلانوراق ایدوب قاعه صالوچیلر کوندرکه صوراب یازمش مکتوب امیر المؤمنین المقتدر بالله اوزرینه تابشرلدی. مکتوبنی کتوروچی وپادشاه ایچون ایلچیلك خدمتنی ایدوچی کیمسه نذیر الحزمی ایدی (بو کیمسا یاسودا ایله یاکه بالقصد اوشبو اش آردندن بغداددن بلغارغه وارمش کیمسه اولسه کرك) بن پادشاهنك مکتوبنی اوقودم. همده پادشاه طرفندن خلیفه‌و معتبر ذاتلر، فقها ومعلملرگه دیه یبارلمش هدیه‌لر تابشرلدی. خلیفه، پادشاهنك رجاسینی قبول ایدوب نذیر الحزمی‌نڭ آزادلیسی اولان سوسن الراسبی نام ذات ریاستنده بلغارغه بر ایلچی هیئتی کوندردی.

بز (ایلچی هیئتی) ٣٠٩ تاریخی ١٢نچی صفرده (میلادی ایله ٩٢١نچی ییل ٨ نچی ایون) بغداددن سفر ایدوب، بخارا وخوارزم آرقلی بلغارغه واردق. بر تاولك قدر مسافه قالدیغنده بلغار پادشاهی بزگه اوز قول آستونده اولان دورت پادشاهسنی، اوغلی وقارنداشلرینی قارشو یباردی. بونلر بزنی ایکمك، ایت، تاری ایله قارشو آلدیلر وبزنڭ ایله برابر یوردیلر. ایکی فرسخ مقداری یر قالدیغنده پادشاه اوزی هم بزگه قارشو کلدی وبزنی کوردیکی ایله آتندن توشوب شکر سجده‌سی قیلدی (بویله اشلرنی اوگرتوب طوروچیلر اولدیغی بیلنه‌در) ویینکنده اولان کموش تنکه‌لرینی اوستمزگه ساچدی.

بلغارغه ینومز ٣١٠ تاریخی ١٢ نچی محرم (٩٢٢ میلادی ٨ نچی مای یکشنبه کون) ده اولدی. خوارزمدن بلغارغه یتمش کون یوردك. (بغداددن بلغارغه تمام اونبر آی یورکان اوله‌لر). حاضرلنمش چادرلرده چهارشنبه کونگه قدر (١٥ نچی محرم اولسه کرك) طوردق، بلغار مملکتنده اولان پادشاهلر وبیوك آدملر، خلیفه‌نك مکتوبنی دکلار ایچون جیولدیلر. پنجشنبه کون اولدیغنده تیونلرمزنی چیشدك، خلیفه طرفندن هدیه ایدوب یبارلمش ایار ایله آتنی ایارلاب، پادشاه باشینه چالمه اورادق، اوستنه‌ده خلیفه‌لر دستوری بوینچه قاره کیوم کیدردك. شوندن صوڭ بن خلیفه‌نڭ مکتوبنی چیقاروب اوقورغه باشلادم. حرمت یوزندن پادشاه آیاق اوزره باصوب طوردی. بوندن صوڭ وزیر

حامد بن العباس مکتوبنی اوقودم، پادشاه همیشه آیاق اوستونده طوردی، حالبوکه کندیسی زور واغر گوده‌لی آدم ایدی. پادشاه آدملری بزلرگه کمش تنکه‌لر ساچدیلر. بوندن صوڭ بز اولاشور ایچون هدیه‌لرمزنی چیقاردق. اوزلرینڭ عادتلری موجبنچه خاتونی پادشاه یاننده اوطورمشیدی، بز آڭاده خلعت کیورتدك. صوڭره چاقرولرینه کوره بز پادشاه قبه‌سینه واردق، اوڭ طرفنده پادشاهلر اوطورمشلر ایدی، امری بوینچه صول طرفینه بزلر اوطوردق. بالالری، قارشوسنده اوطوردیلر. اوزی بر یالڭزی رومی اطلس ایله پرده لنمش اوطورغچ اوزرنده ایدی. صوراوی بوینچه قزدرمش ایت کتوردیلر. پادشاه پچاق آلوب اوچ مرتبه کیسوب آلوب اوزی آشادی، بوندن صوڭ کیسوب ایلچی اولان سوسن گه ویردی. وهر کیم گه برر برر کیسوب ویردی. پادشاه طرفندن لقمه ویرلگان بر کشی گه کچکنه مائده کتوروب طوررلر ایدی. پادشاه طرفندن لقمه ویرلمای طوروب هیچ کیم طعام گه قول صوزمادی، رسملری شویله ایمش. هر کیم اوز مائده سندن اوزی گنه آشادی، آرتوب قالغان نعمتلرنی اورنلرمزغه آلوب قایتدق. آش تمام اولدیغی صوڭ پادشاه ایچارگه صورادی. سچو دیدیکلری ایچملکنی کتوردیلر. (قمز یاکه آیران اولسه کرك).

بز کلمازدن مقدم خطبه ده «اللهم اصلح الملك بیلکوار ملك بلغار» دیه دعا ایته‌لر ایکان. بز: «ملك دیه الله تعالا گه گنه آیتولنه در، بویله سوزنی خصوصا منبردن طوروب غیرلرگه آیتورگه یارامی، سنڭ مولاڭ امیر المؤمنین خطبه ده: اللهم اصلح عبدك وخلیفتك جعفر الامام المقتدر بالله امیر المؤمنین دیه اوقومق حقنده مشرق ومغرب که امر تاراتدی!» دیدم. خان: «اویله ایسه نیچوك دعا قیلورغه یارار؟» دیدی. بن اوز اسمڭ وآتاڭ اسمینی آیتوب دعا قیلورلر» دیدم. پادشاه: «بنم آتام کافر ایدی، کافر وقتمده قوشلغان اوز اسممڭده آیتولنوینی ایسته مم، مولام امیر المؤمنین اسمی نیچوك؟ وآنڭ اسمی ایله اوزمنی آتاسام یارارمی؟» دیدی. بن: امیر المؤمنین اسمی جعفردر، شول اسمنی اوزڭه ویرسه‌ڭ یاریدر» دیدم. پادشاه. «اویله ایسه بنم اسمم جعفر وآتام اسمی عبد الله اولسون!» دیدی. بوندن صوڭ خطبه ده: «اللهم اصلح عبدك جعفر بن عبد الله امیر بلغار مولی امیر المؤمنین» دیه دعا قیلنور بولدی.

ابن فضلان سوزلرندن بو وقتده بلغار مملکتنده بو کونکی گرمانیه روشنده کوب پادشاهلقلر اولوب، جمله‌سینڭ اوستونده بلغار پادشاهی اولدیغی هم ده خیلی مدنیتلی وتربیه‌لی بر قوم اولدقلری آڭلاشلور. جعفرنڭ یاشی وقیافتی، خاتونلری وبالالری حقنده ده احتمال که ابن فضلان بر قدر معلومات ویرمشدر، فقط اصل سیاحت نامه الده بولنمادیغی سببلی بو طوغروده حبر آلورغه منبع یوقدر.

جعفرنڭ قانغی یلده وفات اولدیغی معلوم اولماسه ده مورخلرنڭ استاذلری اولان مسعودی اوزینڭ «مروج الذهب» نام تاریخنده (ج ٢ بیت ١٢) هجری ایله ٣٣٢ نچی یلده سلامت ایدیکنی واوغلینڭده حج گه واروب «بغداد»غه

کلدیکنی خلیفه المقتدر طرفندن مذکور شهزاده‌گه طبل ایله علم ویرلدیکنی بیان ایلامشدر.

اوشبو بیوك حادثه‌که ۱۳۱۰–۱۸۹۲نچی یل ۱۲نچی محرم ۲۵نچی ایپولده هجری حساب ایله بر بیك یل تمام بولدی. روسلر اوز آرالرینه رسمی صورتده خرستیانلق کردیکینه طوقز یوز یل طولدیغی وقت، بونك یادکاری ایچون زور بایراملر ایتدیلر وبتون ملتلرینك حسلری قوزغالوب برجان وبر تن اوله‌رق شادلقلر کوستردیلر، ۋلادیمیرگه دعالر ایتدیلر واسمینه نشانلر قویدیلر. امابزلر جعفر حقنك نه کبی مکافاتده اولندق؟ باشقه قوملرده اولسه ایدی هر بر شهرده جعفر اسمینه تاغلر مثالنده مکتب ومدرسه‌لر بنا ایدرلر ایدی، فقط بزده بویله بر حالنك لزومنی وعلم روح جهتنچه اوله‌جق فائده‌سنی‌ده بیلوچیلر آزدر.

اوشبو سببدن آرامزغه رسمی صورتده اسلام دینی کروب تارالدیغینه بیك یل تمام اولدیغنی بزلر بیلمایچه‌ده قالدق.

کیله‌چکده، بلغار خلقی، وبلغار مملکتی حقنده، وعموما بومملکتده‌گی ایسکی زمان مسلمانلری حقنده ابن بطوطه سیاحت نامه سی وغیرلردن مهم شیلر ترجمه ایدلنوب یازلنه‌چقدر.

درستی ۱۶نچی محرم، ۲۹نچی ایپرلده بولورغه تیوشلی. (ف.ب.)

روس ادبیاتی:

وطنداشلرمز اولان روسلرنك ادبیاتی حاضرنده پك کیك، روس تیلنده یازلمش ادبیات و فن کتابلری پك کوبدر. بر تیلده ادبیات، فن و درس کتابلری وجوده کیترمك ایچون باشده‌غی وقتده الك یکل طریق، ادبیاتی مکمل اولان باشقه تیللردن ترجمه ایتمك اولدیغندن، بزگه ده روس ادبیاتی حقنده فکر و معلومات حاصل ایتمك لازمدر. مثلا: روسچه‌دن اوز تیلمزگه نیندای کتابلر و کیم اثرلرینی ترجمه ایتمك فائده‌لی و اول محررلرنك مسلکلری نه‌دن عبارت اولدیغنی بیلمك ایچون هیچ اولمازسه روس محررلرینك الك مشهورلرینی طانیمق، اثرلری و مسلکلری حقنده معلومات صاحبی اولمق لازمدر.

بو خصوصده مجموعه مزده، اولدقچه قصقه، لکن ترتیبلی بر روشده معلومات بیره بارر ایچون مستشرقهٔ فاضله گلنار خانم نك «روس ادبیاتی» اسملی رساله‌سنی رهبر طوتونی موافق کوردك. بناء علیه مجموعه مزنی ترتیب ایله اوقوچیلر روس ادبیاتنده اهمیتلی خدمتلری کوریلوب، اسملری مشهور اولان: قانته میر، لومونوسف، درژاوین، فون ویزین، قارامز

بن، دیمیتریه‌ف، هراسقوف وپتروف، ژوقو
فسکی، باتیوشقوف، قریلوف، پوشکین،
غریبویه‌دف، لرمونتوف، قولتسوف، غوغل،
غونچاروف، تورگه‌نییف، استروفسکی، تولستوی،
(چه‌خوف، غورکی) کبی محررلر، شاعرلر
وادیبلر حقنده، اجمالا اولسه‌ده، بر فکر حاصل
ایده جکلردر.

§

مدنیت و ترقی جهتنچه یکی روسیه‌نی اسکیسندن قطعی صورتده آیرغان زمان، بیوک پترنک حکومتی (۱۶۸۹ — ۱۷۲۴) زمانیدر. روس مدنیتی‌نک تاریخنده بو زمان « دورجدید اصلاحات » دیب آتالمقده در. فقط هر نه قدر تدریجی اولسه‌ده بو اصلاحات دورینک مقدمه‌لری اولدن حاضرلنوب کلمکده ایدی. روسیه اوچنچی « ایوان » زماننده غربی یاوروپاغه یقینلاشورغه باشلادی. دوردنچی «ایوان» نک حکومتی زماننک (۱۵۶۴) کتابلر باصلورغه باشلاندی. دوردنچی «ایوان» نک و باخصوص « بوریس غودونوف » نک سراینده بر چوق انکلیز، فرانسوز و نیمسلر وار ایدی. ایلچیلر، طبیبلر و سائر هنر اربابی مسکاوده حکمدارنک حمایه‌سینه نائل بولالر ایدی. تسار « میخایل » نک حکومتی وقتنده چیتدن کیلگان هنر و صنعت ایه‌لری هم اشچیلرنک عددلری دخیده آرتدی.

تسار « آلکسی » زماننده یالگز کتابلر باصوغه دوام ایتوگنه دگل، حتی « نیقون » اسملی بر پاپاس کلیسا کتابلرینی توزه‌ترگه باشلادی. مسکاوده تورلی اجنبی اشچیلری هم اهل صنعت وفن هندسه اربابندن مرکب اوز آلدینه بر محله یاصالمشدر. تسار بالذات اوزی یگی چغارلغان نوسه‌لرنی آلغه یباروب، مدنیت طاراتور ایچون « کییف » شهرندن برنیچه عالم راهبلرنی مسکاوگه آلدرتدی. یاوروپاغه امتثالا عسکرگه، حکومت اداره‌سینه، صنعتلرگه و تجارتکه دائر یگی نظاملر قویوب، طاش باصمه ایله برنجی مرتبه غزته چغارورغه اذن ویردی. بوندن باشقه « قریژانیچ » اسملی بر مؤلفنک تقدیم ایتمش اولدیغی «پولیتیقه» اسملی اثرینی حسن قبول ایدوب، بو صنعت و بصیرت صاحبی مؤلفنک نصیحتلرندن فائده‌لنرگه باشلادی.

۱۶۶۴نجی ییلده تسار آلکسی کییف‌دن « سیمیون پولوتسکی» نامنده بر راهبنی آلدرتوب اوغلی تسار « فیودر » نک تربیه‌سنی شوکارغه طاپشردی. اول وقتغه قدر بوندای حالنک هیچ ایشتلگانی یوق ایدی.

(بو « سیمیون پولوتسکی» حقنده کله‌جک نومرده یازیله‌جقدر.)

« قلم »

حج حقنده معلومات

(فتح الباری، فتح القدیر، العقد الفرید، دائرة المعارف، قاموس الاعلام، ابن خلدون، صفوة الاعتبار وباشقه معتبر اثرلردن، رسالهٔ موقوته ومجموعه‌لردن مقتبس .)

اوشبو کچمش کونلر ، اهل اسلام قاشندهٔ محترم اولان حج کونلری ایدی . دنیانڭ هر طرفندن واڭ یراق اولان چیتلرندن یوزلر وبیڭلر ایله مسلمانلر ، یورت یرلرینی، کسب وکارلرینی قویوب اسلامیت بیشگی اولان مکهٔ مکرمه گه کلوب حج عمللرینی ادا ایتدیلر . اوشبو جهتدن بزلر بو یرده حج عملینڭ اصلی وتاریخی هم ده روشی حقنده بر قدر معلومات ویررگه لزوم کوردك .

اوز قاشلرنده معتبر اولان آدملرنڭ قبرلرینه، یا که حرمتلو اولان بنالرغه یوروب زیارت ایتمك بیك بورنغی وایسکی قوملردن قالمش بر عادتدر . ایسکی مصرلیلر، آثوریلر، فارسیلر، فینیکه‌لولر، یونانلولر، روما‌لولر، هندیلر، یهود ونصارالرنڭ اوزلرینه کوره حجلری بولنور ایدی . فقط بونلرنڭ حجلری ووشلری ایله آشنا اولورغه بزم ایچون لزوم یوقدر ، اوشبو سببدن بو یرده آنچق اسلاملر قاشنده محترم اولان حج مراسمی حقنده یازلنه چقدر . اهل اسلامنڭ حجلری مکه شهرنده وآنك اولان اورنلرغه مخصوص اولدیغندن شونلر حقنده تفصیلات ویرله‌در .

مکه

مکه ، حجاز مملکتنده وشاب دیڭزی یاقاسنده اولان « جده » شهرندن ۹۵ چاقرم مشرقده مشهور بر شهردر . کعبهٔ شریفنی حاوی اولمغله اسلامنڭ بیشگی وبتون اهل اسلامنڭ مرکزی حساب ایدلنور . تون ومشرق طرفلرنك «ابوقبیس» وتوشلك هم مغرب طرفلرنك «قعیقعان» تاغلری اوراب آلدیغندن جوانبی قورو وطاشلق ایسه‌ده تجارتی واسعدر ، هر دائم اهالیسی ۸۰،۰۰۰ مقدارنده حساب ایدلنور .

شهر ، توندن توشلك طرفینه صوزلمش برچوقرده بنا ایدلنوب بویی ۳ وایڭی برچاقرم مقدارنك ، بنالری ده طاشدن اوچ ودورت قاتلیدرلر . صفا ایله مروه توبه‌لری ، مسجد حرامنڭ ایکی جهتنك اولوب ، آرالرنده مکهٔ مکرمه‌نڭ ، ایکی طرفنده کیبتلر واڭ کیڭ اولان اورامی اوزانور .

مسجد حرامدن باشقه مکهٔ مکرمه‌ده ۶ مناره‌لی جامع شریف ایله ۶۷ مسجد ، ۶ مدرسه ، ۲ کتبخانه ، بر رشدیه و ۴۳ ابتدائی مکتبلر ، ۲ مونچه ، ۲۵ مغازه ، ۳،۰۰۰ کیبت ، ۱ غربا خسته خانه‌سی وغیرلر واردر . صوڭغی وقتلرده شهرنڭ طشنك حاجیلره مخصوص اولمق اوزره مسافر خانه‌لر بنا اولنمشدر .

صو قحطلغی اولدیغی سببندن هارون الرشید خاتونی زبیده طرفندن اوچ کونلك یردن «عین زبیك» اسمنك بر چیشمه کتورلمشیدی . فقط چیشمه‌نی کتورمك ، زبیده‌نڭ وفاتی وقتنه تصادف ایتدیکی سببندن « عین زبیده » آنچق عرفاته

(۱) ٤٤٩ نچی صحیفه‌ده بو حقده تصحیح بار

قدر کلوب، آندن بو طرفه چیقمامشیدی. صوکره دن قانونی سلطان سلیمان قزی اولان مهر و ماه سلطان (*) مذکور چیشمه‌نی عرفاتدن مکه‌یه کتورتدی. ۱۳۲۴ تاریخنده اهل اسلامدن جیولمش اعانت ایله، بوزولمش اولان یرلری تکرار تعمیر اولندی.

مکهٔ مکرمه نڭ جوانبنی بیوك تاغلر احاطه ایدوب، یالکز اوشبو تاغلرنڭ آرالری اور ایله محکم ایدلنمش واوچ قپو آچلمش ایدی. شمدی اور بتمش ایسه‌ده قپولرنڭ اسملری همیشه باقیدر. «شعب بنو هاشم» اسملی اورن فخر الانبیا افندمزنڭ بنو هاشم ایله برلکده محصور صورتده طوردیغی، «زقاق الحجر» ده حضرت خدیجه اوده عمر کچردیکی وبونڭ قارشوسنده حضرت ابو بکر خانه‌سی اورنلری معلوم اولوب، اهل اسلام زیارت ایلرلر. «جنت المعلا» نام مزارستانده ام المؤمنین حضرت خدیجه ایله پیغمبرمزنڭ والدهٔ محترمه‌لری حضرت آمنه قبرلری بولنور.

مکه‌نڭ هواسی جایلکده اسسی ایسه‌ده قوری اولدیغندن ضررسزدر وقش کوننده معتدل وملایمدر. آوغوست آیلرنده حرارت ۳۹ درجه‌لر و ینوارلرده ۱۸ درجه‌لر اولور. مکه، قرآن شریفده بر اورنده «مکه» وایکنچی بر اورنده «بکه» دیه تعبیر ایدلمشدر. ام القری، وادی القری، البلد الامین، البلد الحرام، البطحا وغیرلر بو شهرنڭ لقبلرندن اولور.

مکه، پك ایسکی بر شهر اولوب، نه وقت وکیملر طرفندن بنا اولندیغی حقنده تاریخده معلومات یوقدر. فخر کائنات افندمز اوشبو شهرده دنیایه کلوب قرق یاشلرنده رسالت ایله مشرف اولمش واون اوچ ییل صوڭنده «مدینه» گه هجرت ایلمشدر. بو کونده اوشبو شهر ترکیا دولتی تصرفنده اولوب، حجاز ولایتینڭ مرکزیدر.

کعبه

مکه شهرینڭ اورتاسنده «مسجد حرام» ومسجد حرام اورتاسنده‌ده «کعبهٔ شریف» (بیت الله الحرام) بولنور. حضرت ابراهیم، حضرت هاجر ایله اوغلی اسماعیلنی مکه‌گه کتوروب قویدیغی صوڭ حق سبحانه وتعالانڭ امریله کعبهٔ شریفنی بنا ایتمشیدی. شول وقتدن بیرو کعبه، مؤمنلرنڭ زیارتگاهلری اولمشدر. حق دین اونودلوب، عربلر کعبه‌نڭ ایچینه پوتلر قویوب پوتخانه روشنه قویمشلر ایسه‌ده حج عمللرینڭ کوبلری اولگی حالنده قالمشیدی.

ایلك وقتلرده کعبه نڭ اوستی آچیق اولوب، الڭ الك حمیر پادشاهلرندن «تبع» نام کیمسه بونڭ اوستنی اورتمشدر. کعبه نڭ محافظه‌سی قریش قبیله‌سی النده اولوب، التجا ایدنلر ایچون امینلك اورنی اولنور ایدی. ابرهة الاشرم، «صنعا» شهرنده بیوك ومزین بر عبادتخانه بنا ایدوب، حج ایتمك ایچون عربلرنی شونده دعوت ایلمش ایسه‌ده کیمسه اجابت ایتمدی وکعبه‌دن یوز دوندرمادیلر، بوندن ایسه مذکور پادشاه آچیغلانوب، کعبه‌نی

(*) مشهور خاتونلر، ۹۷۳ نچی بیت.

خراب ایتمك قصدیله عسکر وفیللرنی برابر آلوب مکه‌گه کلدی. قریشلر اوزلرینڭ قارشو طوره آلمیه‌چقلرینی بیلدیکلرندن تاغلرغه قاچدیلر. فیل سوره‌سنده اشارت ایدلدیکی اوزره جناب الله بونڭ عسکرینه عذاب قوشلری‌یباروب هلاك ایتدی. (بوکونکی عالملر بو قوشلردن مراد وبامیقروبی ایدی، قرآن شریف میقروبدن قوش ایله کنایه ایلمش اولسه کرك دیورلر). بوندن صوڭ فخر الانبیاء افندمز ۳۵ یاشلرنده ایکان وقتده کوچلی بر سیل کلوب کعبه‌نی تخریب ایلدی. جده‌شهرنده قوری‌غه‌اوطورمش بیوك بر کیمه‌نڭ آغاچلرینی مکه‌گه تاشوب عربلر کعبه‌نی تکرار بنا ایتدیلر وبوندن صوڭ تکرار سیل ضرر ویرماسون واوچراغان برکشی ایچینه کره آلماسون ایچون قپوسنی بیوک ایدوب توزودیلر، بایلقلری یتشمادیکی سببلی‌تون طرفنده اولان حجر وحطیم اسملی اورننی کعبه‌نڭ طشنده قالدردیلر. ایشته رسول اکرم زماننده کعبه اوشبو حالنده ایدی. هجرتدن ۱۰ نچی ییلده رسول اکرم مکه‌نی فتح ایتدی واهالیسی عموما اسلامه کردیلر وشول کونده کعبه ایچنده‌اولان صنم وپوتلردن تطهیر اولندی. عبدالله بن زبیر اوزینڭ خلیفه‌لگی وقتنده حضرت عائشه طرفندن فخر الانبیا افندمزدن روایت ایله: «عمرم اولسه کعبه‌نڭ قپوسنی یردن ایدوب، حجر (حطیم)نی ایچکه کرگزوب بنا ایلر ایدم» مضموننده اولان حدیث شریفنی ایشتدیکندن رسول اکرم مرادینی یرینه کتورمک ایچون کعبه‌نی یکیدن تعمیر ایتدی. ویردن اوله‌رق ایکی قپو آچدی.

امویلر اسمندن عسکر ایله‌کلوب حجاج بن یوسف مکه‌نی محاصره ایتدیکی وقت حجاج منجنیق ایله کعبهٔ شریف اوزرینه آتدروب کوب یرلرینی یمردی ومکه ایچینه کروب عبدالله بن زبیرنی اوتردیکی صوڭ کعبه‌نی تکرار عربلر بناسی شکلنده بنا ایتدردی ومغرب طرفنده اولان قپوسنی پایدردی. کعبه‌نڭ بوکونگی روشی حجاج طرفندن ودورتنچی مرتبه‌اوله‌رق ایدلمش بنادر.

کعبهٔ شریف تقریبا مربع صورتده بر بنا اولوب بویی ۲۴ آرشین ایکی ۲۳ آرشین وبرقارش؛ بیوکلکیده ۲۷ آرشیندر. دورت جهت‌که کعبهٔ شریفنڭ دیوارلرندن زیاده رکن (پوچماق) لری قارشو طورر. اوشبونڭ ایچون قپو اولان دیواری مشرق ایله شمال طرفنده، اوڭ طرفده اولان دیواری شمال ایله مغرب جانبنده در.

کعبهٔ شریفنڭ رکنلری (پوچماقلری) نڭ اسملری واردر.

مثلا قپوغه قارشو طوروچینڭ اوڭ طرفنده‌اولان رکنی شامی، عراقی، رکن حجر اسماعیل دیه وصوڭ طرفده اولان رکنی ده حجر اسود رکنی دیه، رکن شامی یاننده‌اولان رکن «رکن غربی» وحجر اسود رکنی طرفنده اولان رکن‌ده «رکن یمنی» دیه آتالمشدر. نمازلرنده روسیه‌لیلر کعبه نڭ «رکن غربی» سینه قارشو اولورلر. بناسی یونمغان کوك توسده‌اولان الوغ تاشلردندر. کعبهٔ شریفنڭ قپوسی مشرق طرفندن اولان دیوارده ویردن آیاقده‌طورمش آدمنڭ باشی طوغروسنده

اوچ آرشندر. بوساغاسی کموش وایکی یاڭاغی کموش ایله قاپلانوب آلتنلانمش ساج آغاچیدر. بونی کموش ایله ۹۵۹ تاریخنده سلطان سلیمان قانونی قاپلاتمشدی. قپونڭ اوزینه مخصوص غایت زینتلی وقیمتلی پردەسی اولوب مصردن اشلانوب یبارلور. قپودن کرر ایچون آلتون ایله بویالمش آغاچ باسقچی واردر. ایچینه کروچیلر اوشبو باسقچ ایله بنوب کررلر. کعبۀ شریفنڭ ایچنده شمال طرفندن جنوبکه قاراتوب برصفده تزلمش اوچ باغانه واردر. توبەسنده خلیفه لر طرفندن یبارلمش قیمتلی هدیەلر آصلمشدر. کعبه نڭ ایچ طرفی اوستینه، آق یفاك ایله «الله جل جلاله» یازلمش قزل آطلس پرده ایله اورتلمشدر. بونی ایسه سلطان عبدالعزیز هدیه ایتمشدر. ایشکدن کرگاچ اوڭ طرفده کعبەنڭ اوستینه چیغا طورغان باسقچ اولوب بونی «باب توبه» دیورلر. توبەسی مرمرتاشی ایله اورتلوب کولمك آصوب قویار ایچون هرطرفینه آلقەلرقویلمشدر.

(صوڭیوار)

تلسزلرنڭ سویلاشولری

ایلك زمانلرده تیلسزلرنڭ سویلاشه بیلولرینی، یازو اوقورغه قدرتلری یتونی ممکن دگل حساب ایلرلر ایدی. فقط کوب تجربه واوزون اجتهادلر ایله بو کونده معلوم اولدی که بونلر ایچون علم تحصیل ایتمك، اوقورغه ویازارغه اوگرنمك ویازو واسطەسیله سویلاشه بیلمك ممکندر.

خلقلر اوستونده آغر یوك اولوب یورمکده اولان تیلسزلر شمدی مدنیت دنیاسینه وخلق آراسینه کردیلر، خطلر یازشوب طوررلر، مقصودلرنی آڭلاتو وآڭلاوده مشقت چکمازلر، اوز آرالرنده جمعیتلر تأسیس ایتدیلر، تجارت خانەلر وباشقه یرلرده یازو خدمتنده بولنورلر. خلاصه: باشقه خلقلر ایله برابر تربیه کسب ایتەکدەدرلر. تیلسزلك اصل صاڭغراولق سببندن اولور. بالالرنڭ تیل اوگرنمکلری کشی گه ایارمك سببندن اولدیغندن، صاڭغراو بالالر باشقەلرنڭ سوزلرینی ایشوته آلمازلر واوشبونڭ ایچون باشقەلرغه ایاره آلمای سویلاشه بیلمی قالورلر. تیلسزلك اوشبوندن باشقه دگلدر.

تیلسزلکنڭ بر قاچ سببلری اولسه ده اڭ بیككولیسی یاقین قارداشلر ایله اولغان نکاحلردر. آنکلیه دەبوخصوصده بر تجربه اولوب هر ایکیوز تیلسزدن آتا وآنالرینڭ یاقینلقلری واوزلرینڭ صانلری اوشبو روشده کورلدی:

آتا وآنا	تیلسزلر صانی
اوزلری بر طوغمه بالالری	۸۵
آتالری بر طوغمه بالالری	۶۳
بابالری بر طوغمه بالالری	۳۲

آتا یا که آنالرینڭ بابالری بر طوغمه بالالری ۷
بوندن یراقلر ۱۳
۲۰۰

یاقین قارنداشلر آراسنده اولان نکاحلرنڭ ضرری بالالرنڭ تیلسزلکلری گنه دگل، بلکه عموما نسل ایچون ضررلیدر. بالالر خسته وضعیف اوله‌لر. بو طوغروده آمریقاده ۸۳۳ عدد نکاح طوغروسنده بر تجربه وحساب یورتلدی. اوشبو نکاحلردن بولغان ۳,۹۴۲ دانه بالادن ۲,۸۰۸ دانه‌سی سلامت بولوب باشقه‌لری تیلسزلك، صوقرلق، جنونلك وباشقه خسته‌لکلر ایله مبتلا اولمشلردر.

هر نه ایسه اوشبو کونده، تیلسزلرنی اوقوتمق نظامی دنیاغه تارالدی وهر یرده بونلر ایچون درسخانه‌لر آچلدی.

تیلسزلرنی اوقوتور ایچون ایکی تورلی اصول اولوب، بری قول اشارتی، وایکنچسی‌ده حرف آڭلاتمقدر. آنگلیه، آمریقاده اولگی اصول؛ گرمانیا وباشقه‌لرده صوڭغی اصول معتبردر. اشارت ایله کوڭلگه کلگان شیلرنڭ جمله‌سینی بیلدرمك ممکن اوله‌در. ۱۹۰۲ نچی ییلده یورتلمش بر حسابغه کوره بتون یر یوزنده اولان تیلسزلار مکتبی ۴۲۹ عدد اولمشدر. کچن ییللرده مصرده تیلسزلار مکتبی آچلوب، عربی وانگلیز لسانلرینی اوقورغه وبازارغه اوگرەته باشلامشلردر.

احمد بای وقفی

بر آزغنه انصافی بولغان هیچ بر کشی انکار ایده‌مزکه صوڭ زمانلرده، قافقاسیادن غیری بوتون روسیه‌ده مسلمانلر آراسنده، آقچه‌سی برلن مسلمانلرغه اڭ زور، اڭ فائده‌لی، اڭ چن خدمت تیکدیرگان کشی مرحوم احمد بای حسینوفدر. معرفت ومدنیتلی وبناء علیه قدر بیلوچی ملتلر بونداین الوغ همتلی ملت آتالرینڭ طوغدیغی کوننڭ اللنچی ویوزنچی ییللرنده بایرام ایده‌لر، اولدیکی کوننڭ سنهٔ دوریه‌لرنده عمومی دعالر قیلالر، قبرلرینه تربه‌لر یاصایلر، اول طورغان شهرلرگه نشان طاشلری قویالر. حاضرده بزنڭ ملت، ملت کوینچه اوزینه ایتلکان خدمتلرنی آڭلارلق اوسوب یتمه‌مش ایسه‌ده، یکرمی اوتوز ییلدن شاید سن رشد ایرشوب، بوخدمتلرنی تقدیر ایدر واحمد بای‌نڭ یوزنجی سنهٔ دوریهٔ ولادتنی لایق اولدیغی درجه‌ده قوطلار.

بریاقدن خیر صاحبلرینی قدرلمك لازم اولدیغی کبی ایکنجی یاقدن‌ده آنلرنڭ باشلاغان زور ایشلرینی اتمام ایتمك الزمدر. مرحوم مکمل بر مدرسه ایله بای بر وقف قالدیردی. لکن اوشبو وقفنڭ قانونی (یوربدیچسکی) حالی هنوز تعین ایتمه مشدر. وقفنڭ قانونلشه آلماسنه یالگز متولیلر دکل، بوتون ملت افرادی

قولندن کیلگان خدمتنی دریغ ایتمزگه مجبوردر؛ زیرا بونلردن ایدیلەجك فائده بوتون ملتکه شاملدر.

بنم بو وقف ایشی ایلە اوچ دورت ییلدنبرلی بلیشلگم وار. اولزمانلر دوق، مکالمه ومذاکره لریمزده، واقفنڭ «مدرسهٔ حسینیه» یی معارف نظارتی قولنده قالدیرماینچه، اورنبورغ ادارهٔ روحانیەسنه یعنی داخلیه نظارتنه ویرمك ایسته مەسی، وقف نڭ قانونلشمەسنی مشکللندیرەجگی کوریله ایدی.

احمد بای نك وفاتندن صوڭره قرنداشی محمود بای اوز طرفندن زور همت کورستوب، باشقه دوشاپریقازچیقلر ایله برابر، ایشنڭ تیزدن فعلیتکه چغوو ی ایچون چندن طریشرغه طوتندی، وبو خصوصده قزاننڭ یخشی دعوی وکیللرندن (آدواقاتلرندن) ب. افندینی یاللادی. ب. افندی ایله دوشاپریقازچیقلر نڭ مجالسەلرنده دخی مسئلەنك چیتن جهتی وقف موءسسەسنه معین بر شکل قانونی ویرمکده ومدرسەنی معارف نظارتندن چغارمقده اولدیغی کوریله ایدی. اگر مسلمانلر طرفندن کوبدن بیرلی ایستەنیلان ادارهٔ روحانیه نظارتنه طابشر یلمەسی مطلبی حاصل بولسه، ایکنجی مسئله یگیللەنەجك، لکن بونی خیلی زمان کوترگه گه طوغری کیله ایدی.

رضاءالدین وخیرالله حضرتلرنڭ، بوکون لرده «وقت» صحیفەلرنده باصیلغان «بیان حال» لرندن آڭلاشیلەدر کیم: احمد بای وقفی ایشی ایله پتربورغه بارغان ذاتلرنك معارف ماءمور لری برلن سویلشولرنده دخی مکامله شول ایکی مسئلەنی جامع بولغان بر سؤالگه بەریلوب طوقتەمشدر: — مؤسسەگه نیندااین بر طریق ایله، نینداین بر شکل قانونی بیریلرگه تیوش؟ یعنی آیروجه بر قانون لایحەسی صورتنده مینیستر مجلسندن، دومادن، صاویتدن اوزدیریلوب پادشاهنڭ تصدیقنه عرض قیلنوب، واقفنك آرزوسی اوزره، اوز آلدینەستقل (آفطونوم) بر مؤسسه یاصارغەمی؟ یاکه عمومی قانون بو ینچه کیدیلوب دیگر مدرسەلر شکللی معارف نظارتی قولنده بر مدرسه ایله داخلیه نظارتنه تابع بر مؤسسهٔ خیریەگنه یاصارغەمی؟

وکیللر واقفنڭ اراده سنه خلاف گیلماز ایچون، بلکه باشقه سببلرنیده اویلاب ایکنچی شقه راضی بولماغانلر؛ راضی بولماولری، ظنمچه، غایت معقولدر. اگر عمومی قانون بوینچه حرکت ایدیلسه بوزور ایشنڭ فائده لرندن کوبیسی یوغالوب، فقط موجود اسلام جمعیت خیریەلرینه بر جمعیت دها، موجود اسلام مدرسەلرینه یر مدرسه دها علاوه قیلنمش غنه بولوب قالیر ایدی.

علم وخیر ایشلرینی قاری طورغان مستقل (آفطونوم) واوز آلدینه بر قانون ایله متشکل موءسسەلرنڭ روسیەده موجود اولوب اولمادیغنی بیلمیور ایسەمده، اوروپاده وارلغی معلومدر. اوورپا مدارس عالیەسینڭ همان جملەسی خصوصی «برات» لر ایله مستقل اولەرق

توره‌مشـلردر؛ بونلرنڭ کوبیسی طریقتلر (اوردنلر) طرفندن یاصالغانغه علم ایله برابر خیر وشفقت طاراتونی‌ده اوستلرینه آلالر ایدی. بو کونلرده، روسیه‌ده دخی خصوصی وشخصی معاونت سایه‌سنده بر عالی مدرسه‌مستقل اوله‌رق، اوزینه‌مخصوص بر قانون ایله وجودکه چیقمق اوزه‌در: اوزغانییل آ. ل. شانیافسکی (А. Л. Шанявскій) اسمنده بر پالقوونیك موسقواده عوام ایچون بر دارالفنون یاصارغه زور آقچـه ایله بربناوقف ایتمش ایدی. بو مدرسهٔ عالیه‌نڭ اداره‌سی طوغریسنده واقف شانیافسکی، بزنڭ احمد بای وقفی نظامه‌سنه (اوستافنه) غایت اوخشاشلی برنظامنامه‌توزدیردی. موسقوا مدرسهٔ عالیه‌سینی‌ده، «مدرسهٔ حسینیه» کبی «متولیلر مجلسی» (پوپیچیتلنی صاویت) اداره ایته جکدر. (١) اوشبو نظامنامه‌مینسترلر مجلسنده قارالوب، ایکنجی دیکابرده، معارف ناظری طرفندن، دوماغه لایحهٔ قانونیه حالنده کیرتلدی. دوما معارف قامیسیه‌سنه طابشروب، مذکور قامیسیه سکزنجی دیکابرده قبول ایتدی. تیزدن دومانڭ عمومی مجلسنه عرض ایدیله‌جکدر.

بو واقعه احمد بای وقفی ایچون غـایت قیمتلی بر مثال (پره‌سیدنت) در. متولیلر، دوشا پریقازچیقلر ووکیللر بو امثال‌گه دقت ایدب شانیافسکی وقفی ایشنی کرکلی اورنلرندن بیك یخشی تیکشروب، انشاء‌الله تیزدن روسیه مسلمانلرینی تماما قانونلشـکان مستقل وعالی بر اسلام مدرسه‌سی «مدرسهٔ حسینیه» ایله شادلاندررلر.

ی. آ.

روسیه مسلمانلرنده

مکتب، معارف، وادبیات.

ملتمزنڭ بتون حیات واستقبالی اوشبواوچ نرسه‌گه باغلانمش اولدیغندن، بو مسئله‌لرگه «شورا» ده البته اهمیتلی اورن ویریله‌جکدر.

حاضرگه بو خصوصلرده، شرق ومسلمانلق دنیاسی حقنده فکر یورتـوب بعض بر اثرلر یازوچی، پروفیسور «قریمسکی» نڭ بعض برفکرلرینی درج ایده‌جگز. صڭره تدریجا مکتب، معارف وادبیاتمزنڭ حاضرگی احوالی حقنده اوز طرفمزدن معلومات ویریلوب، اوز نقطهٔ نظرمز بیان اولنه جقدر.

پروفیسور «قریمسکی» اوزینڭ برمقاله سنده دیور:

١٧ میلیون قدر خلقدن عبارت اولان روسیه مسلمانلرینڭ یالکز ٣ میلیون‌قدریسی خالص قفقاز نسلندن اولوب قالغان ١٤ میلیونی یعنی بتون روسیه مسلمانلرینڭ آلتی‌دن بش الوشی اول قدر قابلیتلی ومستعد بولماغان ترك

(١) بو طوغریده تفصیلا معلومات آلمق ایسته‌ین ذاتلر ٢ نجی دیکابر تاریخلی پتربورغ، یا که ٤ نجی دیکابر تاریخلی موسقوا غزته‌لرینه کوز صالسینلر.

تاتارلردر. بو صوڭغیلرنڭ اڭ کوبسی خالص قانلی ترك ـ تاتار اولوب، فقط بعض یرلرده گنه باشقه جنسلر ایله ،مثلا :ترکستان وقفقازده غی ترك ـ تاتارلر ایران جنسی وقریمده گیلری مالاروس، ایتالیان وروم خلقلری ایله قاتنا شمشلردر. (بو اورندهغی قاتناشودن مقصود قان قاتناشوویدر .)

روسیهده گی مسلمانلرنڭ روسیه قول آستینه توشولری وبناء علیه آنڭ مدنیتی تاثیرنده یاشارغه باشلاولریده بارسیده بر وقتده دکل، بلکه تورلیسی تورلی زمانده در.

مثلا: قازان، آستراخان، آلتون اوردا وسبر خانلقلرندن قالوب، بوکونگی کونده ۋولغا هم آنڭ شمال شرقی طارماقلری بوینده وسبریاده یاشی طورغان ترك ـ تاتارلرنڭ روسیه قول آستینه توشولرینه کوبدندر. اورال واورنبورغ اطرافندهگی ترك ـ تاتارلر واستیپلردهگی کوچبه خلقلر روسیه قول آستینه بایتاق صوڭ توشدیلر. قریم تاتارلرینی روسیه حکومتی ۱۸ نجی عصرنڭ آخرلرنده ضبط ایتدی. قفقاز خلقلرینڭ بعضیلری بوندن یوز ییل، بعضیلری ایللی ودها آز ییللر مقدم، ترکستان خلقلری ایسه بوندن ۳۰ ییللر مقدم گنه روسیه قول آستینه توشدیلر.

بو حسابلرغه قاراغانده روسیه قول آستینه اڭ آلدن کرگان تاتارلرنڭ اڭ کوب مدنیتلی، واڭ صوڭندن کرگانلرینڭ اڭ آز مدنیتلی بولولری تیوشلی کبی کورینسهده، حقیقتده ایش بالعکس در.

روسیه قول آستنده ٤٠٠ ییلدن بیرلو طوروچی ۋولغا بویی هم سبریا تاتارلری مدنیتده اڭ آرتده اولوب، روسیه قول آستینه آنلردن صوڭ کرگان ترکستان، قفقاز وقسما قریم تاتارلری مدنیتده آلدهرقدرلر. عجبا بونڭ سببی نهدر؟

احتمالکه بونڭ سببی: نسل وقان اولوب خالص ترك ـ تاتار نسلنده قابلیت واستعداد آزراق، باشقه قانلر ایله قاتناشمش اولانلرنده قابلیت واستعداد کوبرهکدر. بوندن باشقه، بوخصوصده روسیه حکومتینڭ اوزینڭده عیبی یوق دگلدر. روسیه قول آستینه ایلك توشکان تاتارلر آنڭ تحت ادارهسنده کوب طوروسببلی یواشلانوب اطاعتلیلندیکلرندن وآنلرنڭ حکومتدن سیاسة آیریلوب هیچ بر یاقغه کیتو احتماللری اولمدیغندن حکومت ودها طوغروسی حکومتنڭ ایش یورتوچی مأمورلری بونلرنی اوقتوب مدنیتکه کرترگه اصلا اهمیت ویرما مشلردر. حالبوکه حکومت طرفندن اونتولغان بو ۋولغا وسبریا تاتارلرینڭ ترقی ومدنیتلرینه خدمت ایدر ایچون اوزلرینك ضیالی آدملری بولماغان. گرچه بونلر آرهسنده پك سیرهككنه یتشوب قازان، اوفا، سمبر، قاسیموف کبی شهرلرده یاشی طورغان بعض بر مسلمان ضیالیلری بولسهده آنلر تماملیه روسلاشوب اوز ملتلرینڭ آرهسندن چقغانغه کوره، بز آنلرنی تاتاردن حسابلاب یوروتمه آلمیمز.

ترکستان وقفقاز مسلمانلری ایسه بتونلای

باشقه بر حالده‌در : بونده‌غی عوام خلقی اوز لرینڭ کوبدن‌توگل‌بولغان‌استقلال وحکومتلرینی اونوتمغانلر .

بونلرنك ضیالیلرنده حریت محبتی اوستینه‌ بایتاقغنه حسیات ملیه‌ده وار. درستنی ایتکانده، بونلرده‌غی حسیات ملیه سیاسی ودینی بر فکردن عبارت اولوب عوام خلقینه حکومتدن آیریلو فکرینی کرترگه تأثیر ایته‌در .

کوبدن توگل ضبط ایدلمش اولان بو مسلمانلرده آیریلو واستقلال فکرینی بترو ایچون حکومت، احتمالکه بردنبر چاره اولمق اوزره، بونلرنی روس روحنده‌گی اشقولاده روس تلی ایله، اوقتو دیب طابادر. روس روحنده‌گی اشقولا ایله روسیه مسلمانلرینی روسلاشدرمق حقیقة ممکندر. بو طوغری. فقط بونڭ ایچون اشقولانی پك کوب آچارغه، پروسیه حکومتینڭ اوز قول آستنده‌غی اصلاویانلرغه ایتدیگی کبی، مسلمانلرنی اشقولا ایله کوموب قویارغه کرك.

حالبوکه بزده گرچه بر طرفدن، روسلا شدرو ایچون اشقولانڭ فائده‌سنی آڭلاسه‌لرده، ایکنچی طرفدن‌ اشقولانی کوبایتورگه قورقالر. حتی روسیه‌نڭ‌توب‌خلقی‌اولان‌ۋیلیکوروسلرنڭ اوزلری قرون وسطا درجه‌سنده‌گی بر جهالت ووحشتده طوتیلدر. ظلمت ونادانلق طرفداری اولان بزنك بعض آدملرمز (مأمورلر) «اوقو ایکی یاغیده اوتکون قلچدر» دیه قورقالر. شول سببلی، هر نه قدر روس غزته لری: حکومت چیت ولایتلرده گی‌خلقلرنی‌ روسیه نك اوز خلقندنده آرتغراق اوقوته‌در، دیه شکایت ایتسه لرده وآقراینده‌غی اوقتو ومکتب اشلرینه روسلا شدرو اهمیتی ویرلسه‌ده‌ بوایش آقرینده‌غی مسلمانلرنی وخصوصا آنلرنك عوام خلقنی حقیقة روسلاشدررلق بر درجه ده قویلغانی یوقدر.

نیچك ونه مقصود ایله اولسه اولسون، مسلمانلرنی مدنیتکه کرتو ایچون روسیه حکومتی طرفندن آزمی کوبمی غیرت ایدلمکده اولوب آقراینده بولغان مسلمانلر ایچون وآزده بولسه آقراینده بولماغانلری ایچو نده حکومت اشقولا لری آچلمقده‌در .

مسلمانلرنڭ اوزلرینڭ قرون وسطاغه مخصوص نظام وترتیبسز مکتبلری، محلی مأمورلر یاکه حکومت طرفندن آچلغان ابتدائی‌ اورته وبعضا عالی مکتبلردن طارالمش فن ومعارف جدید ایله چولغانورغه باشلامش اولدیغندن وبو چولغانونڭ مقداری بعض یرده آز وبعض یرده کوب اولدیغندن، حاضرگی حالده روسیه مسلمان لرینڭ معارفی چوبار بر منظره حالنده کوریلمکده‌در .

روسیه نڭ دارالفنون وعالی مکتبلری مسلمانلر طوره طورغان چیت ولایتلرده بولمند قلرندن وآنلرده‌اوقور ایچون‌باورو پای روسیه گه بارر غه‌حاجت‌اولدیغندن‌دارالفنونلرده اوقوچی مسلمانلر پك آزدر. بتون روسیه‌نك‌دارالفنون وعالی مکتبلرنده احتمالکه بار کبگی یوزدن آرتق مسلمان استودینتی بولنماز . مسلمانلرنڭ الڭ باشلیجه فن ومعارف آلغان اورنلری

روسلرنك اورته مکتبلریدر . اورته مکتبلر روسیه نك هر طرفنده وار . گرچه روسیه نك اورته مکتبلرنده اوقتو وتربیه اصولی مطلوب درجه‌ده توگل ایسه‌ده بو مکتبلرده مسلمانلر اوزلرینك وطنداشلری اولان روسلردن قالشماینچه، آنلر بیلگاننی بیله‌لر .

معارف مینیسترستواسی طرفندن مسلمانلرغه مخصوص آچیلمش ابتدائی مکتبلرگه کله‌چك اولورسه‌ق: بونلرغه مسلمانلر محبت ایتمیلر، هم ایتارلکده دگل . چونکه بویله ابتدائی مکتبلرده، درسلرنی بالالرنگ اوز تللری ایله آگلاتورغه تیوش ایدیکی پك معلوم اولدیغی حالده مینیسترسکی اشقولالرده ، بلمیم نیچوندر اوقتو اصولنی «طبیعی اوقتو» تسمیه ایده‌رك، هیچ نرسه آگلاماغان بالالرغه روس تیلی ایله آگلاتورغه ماتاشقان بولالر . باشداغی وقتده بالالرنگ اوز تیللرینه ترجمه ایدوب آگلاته‌رق اوقتو، هم شویله اوقتونی «طبیعی اوقتو اصولی» دیب تسمیه ایتارگه تیوش ایکن ، ایناروديسلرنی روسلاشدررغه طریشو چیلرمز ، اوزلری طوتقان اوشبو یولنگ فائده‌سزلگنی کوره طوروب حاضرگه قدر همیشه شولای دوام ایته‌لر . روسلاشدرو مسلکینه خدمت ایدوچیلرمز اوشبو خصوصده اوزلر ینگ قصورلرینی اعتراف ایله‌چك اورنده، مینیسترسکی اشقولالرنگ مسلمانلر آره‌سنده آلغه کیتماو لرینه سبب : مسلمانلرنگ اوز مکتب ومدرسه لرینگ اوزلری آره‌سنده پك اعتبارده بولنه‌رق، اولگیلرنگ بو صوگغیلرغه رقابت ایده آلماو لرندندر، دیه عیبنی اوز جیلکه‌لرندن مسلمانلر اوستینه آودارورغه طریشه‌لر .

فن وتجربه بو اصولنگ یعنی ، آناتیلی قاتناشدروب اوقتماونگ اشکه یارامادیغنی وحتی روسلاشدرو مسلکینه خدمت ایدوچیلر ایچونده بونگ مقصودغه یتکره طورغان بر طریق اولمادیغنی بو صوگغی یللرده بالفعل کورساتدی. مونه شونی آگلی باشلاغانغه کوره ترکستانده ، سیبرنگ صحرا طرفلرنده وحتی بر درجه‌گه قدر قفقازده آناتیلی قاتناشدروب روسچه اوقتو مسلکی قبول ایتله باشلادی . (بوصوگغی وقتده ۳۱ مارت پراویلاسی چغوب روسیه نگ شرق وجنوب شرقی طرفلرنده‌غی بار اینا رودیسلرغه وشونلرجمله سندن مسلمانلرغه‌ده اوشبو اصول ایله اشقولالر آچو حکومت طرفندن نظام ایدلدی) قفقاز پاپوچیتل اوقروغنده مسلمانلر غه روسچه اوقتور ایچون نیندای اصول ایله بولوونه کوب اهمیت بیرلمی، بلکه نتیجه‌سینه اهمیت بیریله، یعنی تلاسه نیندای اصول ایله اولسه‌ده اوقتلسون لکن مسلمانلر مکتبدن روسچه اوقورغه یازارغه اوگره‌نوب چیقسونلر دیب قارالا . شول قدر وارکه: معلملرنگ، اوقوچی بالالرنگ تیللرینی بیلولرینه بردرجه اهمیت بیریله وایناروديس مکتبلرنگگی معلملرگه رهبرلك ایچون بعض بررساله‌لر حکومتنگ اوزی طرفندن نشر اولنه‌در . چونکه روسلاوشدر مسلکینه خدمت ایچون اوشبو یول دخی‌ده فائده‌لیرەك طابلمقده‌در .

مملکتنگ اورته لرنده بولنوبده آیرلو وقوزغالو لرندن خوف ایدلگان مسلمانلرنی یخشی روسجه اوقتور ایچون هیچ بر اهمیت بیرلمی‌در. شولای بولسه‌ده بو مینیستر سکی اشقولالرده‌غی اوقتو ترتیبی نگ کوبکه دوامی ممکن توگلدر همده توبان درجه مینیستر سکی اشقولالرنگ یالگز روس تیلی اوگره‌ترگه خدمت ایدوب، فن وباشقه هیچ بر تورلی معلومات بیرماوی، اینار ودیسلر قاشنده بونلرنگ اهمیتنی بیگره‌ک کیمته‌در.
ف. ك.

(آخری وار)

یاپونیاده تعلیم

یاپونیا اوزینگ اوزون اویقوسندن کوزینی آچدیغی ایله اك آلغه کتمش اولان انکلیز قوملری ایله امریقالولردن عبرت آلورغه وهر ایشینی آنلرغه موافق یورتورگه باشلادی. دکیز عسکرینی ترتیب که صالدی، قوری عسکرینی توزاتدی ملت مجلسی ایله اعیان مجلسی آچدی، هر تورلی نظاملر وریفورمه‌لر ویردی. توبان، اورتا وبیوك مدرسه‌لرتأسیس ایدوب اوقونی اجباری ایلادی وبتون خلقلرینه فرنکلر فورمه‌سنده کیوملر کیدردی. بوشی ایسکی عادتمزگه خلاف ویاکه بوشینی قارتلرمز یاراتماز دیه طورمای ملت ایچون نه کبی فائده‌لی بر یول کورلسه شونی هیچ ترددسز قبول ایتدی.

خلاصه: یاپونیا ایسکی بنانی سیپلاب صالوچی روشنده دگل، بلکه یکی بربناصالوچی قبیلندن حرکت ایتدی وبونگ سببندن باشقه لرنگ بر ییل یورگان یوللرینی بر آی، بلکه بر هفته‌ده یوررگه موفق اولدی. اوشبو سببدندرکه بوندن یکرمی بیش ییل مقدم فرنکلرگه تقلید ایدوب یورمکده اولان یاپونیاغه بوکون فرنکلر کندیلری تقلید ایدرگه مجبور اولورلر.

فرنکلر بیك کوب عادتلرده یاپونلرغه ایاره‌لر. فرنگ خاتونلری یاپونیا خاتونلری کبی کیونه وتوزانه‌لر. یاپونلرغه تقلید ایتمك شویله معتبر اولدیکه حتی تعلیم طوغروسنده ده آنلرغه ایاررگه باشلادیلر.

تعلیم، مکتب ومدرسه‌لر طوغروسنده اك معتبر اولان نظام، یاپونلر نظامیدر. یاپونلر مرتبه‌سنده مکتب وشاگردلر احوالنه دقت ایدن مملکت هیچ یوقدر.

یاپونیاده هر قریه‌ده اك مکمل صورتده ابتدائی مکتب وحاجت یرلرده اورته مکتبلر، بیوك شهرلرده جامعه ودارالفنونلر اولنور.

۶ یاشنی تمام ایتدیکی صوك بالالرنی عموما مکتبلرگه بیارمك لازمدر. ایروقز بالالر اوشبو یاشلرنده ابتدائی مکتبلرگه یوررلر، بومکتبلر ابتدائی مکتبلرنگ برنچی قسملری اعتبار ایدلنور. برنچی قسمنی تمام ایتکان بالالر ابتدائی مکتبلرنگ عالی اولان قسمینه کررلر. بونده ایسه ۱۰ یاشدن ۱۳ یاش قدر اوقورلر. بوندن چیقمش شاگردلر اورتا مکتبلرکه کروب بیش ییل اوقورلر. بوندن

صوڭ عالیه ده اوچ ییل و آنی تمام ایدوچیلر دخی اوچ ییل جامعه‌ده تحصیل ایلرلر.

ابتدائی مکتبلرنڭ برنچی قسمی مجبوری اولوب، آندن صوڭلری ایسه اختیاریدر. فقط هر مدرسه گه مسابقه (یارشو) امتحانی ایله کرمك لازم اوله‌در.

یاپون مکتبلرنڭ درسلر قسقه‌در. ابتدائی مکتبلرده اولان بالالر ایرته ۹دن باشلاب اویله دن صوڭ ۲ ده، باشقه مکتب شاگردلری ۳ ده تمام ایدرلر. اوشبو مدتنڭ دورتدن بری اوین اوینار وکوڭل آچار ایچون تعیین ایدلمشدر. یکشنبه بتون کون، شنبه اویله‌دن صوڭ درس اوقولماز.

۱۹۰۵ نچی ییل آلنمش حسابغه کوره: ٦ یاش ایله ١٤ یاش آراسنده اولغان شاگردلرنڭ صانلری یدی میلیون یاروم ایدی. اما بوکونده سکز طوقز میلیونلر اولور. طوغروسی بتون یاپونیا نڭ بیشدن بری ابتدائی مکتبلرده اوقومقده لردر.

یاپونیا شاگردلری آراسنده بایلق، منصب فلان ایله آیروملق یوقدر. کتوچی بالاسی کناز بالاسی ایله قوخارقه قزی وزیر قزی یان یانه طوروب اوقورلر.

یاپونیامکتبلریڭ هر برنده عسکرلك حرکتلری اوگرتلنور، وطن محبتی وبهادرلق بیتلری یرلاتورلر. شاگردلر مکتبلردن عسکر، بهادر ووطن صاقلاوچی آرسلانلر بولوب چیقارلر. اگرده بونلر اوشبو حاللرنده دوام ایدر اولسه‌لر، دنیاغه مالك اوله‌چقلرنده شبهه یوقدر.

متنوعه

⁂ آمریقاده «چیقاغو» شهرنده «جیلاك» اسمنده بر دوقتور، بالالرنڭ آنالرندن طوغان ساعتلرندن باشلاب اوزلرینڭ کرکلرینی بیلدررقدر سویلاشه آلولری ممکن ایدیکن دعوی ایته‌در. بونڭ سوزینه کوره یدی یاشنده اولان بالالر شعرلر سویلی وگوزل رومانلر یازا آلاچقلر، رسملر توشره بیله‌چکلر حتی بو کونکی دار الفنونلرده تحصیل ایدوب چیقمش کیمسه‌لردن آرتق علملر تحصیل ایده چکلر، زور بنالر وکوپرلر صالدررغه ذهنلری وکوچلری یته‌چکدر. دوقتور بو یڭی عجیب نرسه‌نڭ بعض سببلرینی بیان ایدوب ٔبعض بر سببلرینی یاشروب صاقلامقده‌در.

⁂ ریاضت بدنیه (ژیمناستیک) نڭ تن سلامت اولمقینه فائده‌سی وار ایدیکی کوب زمانلردن بیرلی معلومدر. شمدی ایسه بونڭ عقل سلامتلگینه وعقل آرتوینه‌ده فائده‌سی وار ایدیکی معلوم اولمشدر. صبی وقتنده ایرکنلك وحریت اوزرنده اویناب اوسکان بالالرنڭ عقللی اولدقلرینی بعض طبیبلرنڭ تجربه وحسابلری کوسترمشدر.

⁂ فرانسز ایله گرمانیا ٔ هوافلوتی ترتیب

ایدوب شغللندیکلری معلومدر، شمدی ایسه بو اشگه آنکلیه دولتی ده کرشمشدر .

•• فرانسزلر پاریژ شهرنك «سان مرتین» اورامینده تاش وآسفلت اورنینه تجربه ایچون تیمر توشامشلردر. اگرده‌فائده‌لی کورلسه باشقه اورامغه‌ده توشایه‌چکلردر .

•• آنکلیه‌نك، هر ییل : بویی اوچ میل وآر قلینسی بر میل قدر اولان یرینه دکیز صوی کروب باصوب طورادر.

•• یرنك عنصرینی کیمیا قاعده‌سی‌ایله تفتیش ایدوچی عالملر ،عمرینك مدتی یکرمی ملیون ییلدن آرتق اولدیغنی دعوی ایته‌لر.

•• اوزاق وقت اوتمای «اسکندریه» شهری ایله «امید بورنی» آراسی تیمر یول ایله طوتا شاچاق وبو یول آفریقانك ایکنچی بر چیتنه واروب چیقاچقدر .

•• دنیانك الڭ الوغ شهرلری لوندن ، نیو یورق ، پاریژ ، برلین ڨیانه‌در .

•• روسیه مملکتی بتون آوروپا مملکتلرندن دورت ملیون‌مربع کیلومتر قدر بیوکدر.

•• چیقاغو دارالفنونی طرفندن یبارلمش کیمسه‌لر «دجله» ایله «فرات» یلغه‌لری آراسنك آثار قدیمه قازدقلرندن بوندن یدی بیڭ ییل مقدم یازلمش کیرپچ وبالچق تاقته‌لر تابمشلردر .

•• آوروپاده أت ایتی آشامق موده‌سی تارالادر . اوتکان۱۹۰۶نچی ییل یالـکز گرما نیاده اون مڭ قدر أت صویلمشدر .

•• دنیاده الڭ بیوك سوداسی‌اولان شهر، چین مملکتنده «هونغ قونغ» شهریدر.

•• دنیاده اولان نرسه‌لرنك هر برنك حیات اولوب، هر بری اوزینه کوره جانلی وعقللی ایدیکنده علم اهللرینڭ شبهه‌لری قالمامشیدی. شمدی ایسه بعض بر اولنلر چبن وقورتلر آولامقده ایدیکی معلوم اولمشدر. شویله که بعض یافراقلر اوستلرینه چبن یاکه باشقه بر حشرات کلوب قوندی ایسه کیساکدن وسیز درمازدن اوزینه قسوب آلوب صوینی صورادر وتمام کیبدروب بترکان صوڭ یرگه توشروب یباره‌در .

•• بیك زیراك اولغان‌صبیلر صوڭندن آڭغرا لانوب‌کیته‌لر، شونڭ‌ایچون اگر ده‌سبق‌اوقورغه باشلاغان‌بالاعادتدن آرتق زیراك اولسه، اوقو ایله گنه‌شغللندرمای بلـکه ذهننی اوین وباشقه نرسه‌لرگه دوندروب‌طوررغه تیوشلی‌دیورلر.

•• اوڭ قول روشنده صول قولنی هم اشکه اوگرتورگه تیوشلی بووقتده‌اوڭ قول بررتورلی خسته‌لكگه اوچرار اولسه آنڭ خدمتنی صول قول ایته بیلور .

•• انکلیزلر صوده باتمی طورغان کیمه یاصامشلردر. بو کیمه یوز توبان آیلانسه‌ده صوغه غرق اولمیدر .

•• فرانسه‌ده «لیون» شهرنده هیچ بر بناسز یالان یرده شاکردلر اوقوتمق یولی‌تجربه ایدلنه چکدر . بنالرده هوالر بوزولوب شاکردلرنك سلامتلکلری بتدیکندن اوشبو روشده مکتبلر

ترتیب ایدوب تجربه ایته‌لر. بویله مکتبلر گرمانیاده کوبدن واردر.

** پاریژ نڭ «ایفل» قله سی ایله «مراکش» ده اولان «داربیضا» آره‌سینه چبقسز تلیغرام یاصالاچقدر.

** آمریقاده آستی قاتی پیالادن اوله‌رق بر کیمه ایشلانمشدر. بونده اوطوروب یورو چیلر صو ایچینده بالق وباشقه حشراتارنی کوروب یوریلر.

**

یاپونیا وآمریقا نڭ فلوتلری

	یاپونلرنڭ	آمریقانڭ.
۱ نچی درجه برونینوسیلسلر	۱۲	۲۶
۲ نچی درجه »	۳	۱۱
زرهلی قره یسرلر	۱۳	۱۵
پالوباسی تیمر »	۱۹	۲۵
کچکنه قریسرلر	۸	۲۹
قونتر مینانوسیسی	۵۱	۲۰
مینانوسکه	٤٤	۳۵
صو آستنقی کیمه‌لر	۱۲	۱۲

بو حسابدن کورینه درکه: زور صوغش کیمه لر بویونچه آمریقا، یاپونیادن ایکی دفعه قوتلیدر.

پاریژغه کوبمو سیاح کیله؟

فرانسیه جمهوریتنڭ پایتختی اولغان پاریژ شهرینه ۱۹۰٦ نچی یلده ۱ ملیون ۸۰۲ مڭ سیاح کیلوب بونڭ ٤۵۳ مڭی چیت مملکتلر دندر. بو اجنبیلر پاریژده آز دیگانده ۱۸۰ ملیون صوم آقچه قالدرغانلر؛ بوشهر نیچک بایوماسون؟

**

روسیه‌ده نهر وپاراخودلر

آوروپای روسی‌ده بارژا وپاراخودلر یوررلك صولر بتونسی ۲۰۰ مڭ، ترکستان ایله سبرده ایسه ٦۰۰ مڭ چاقرمدر. حالبوکه بتون آوروپاده (روسیه دن باشقه مملکتلرده) پاراخود یوررلك نهرلر فقط ۵۰ مڭ چاقرمدر. پاراخود ایله یورتو تیمر یولغه قاراغانده ارزان واوڭغایلی بولغانلقدن روسیه طوپراغی تجارت وحرکت ایچون آوروپاغه قاراغانده دفعه‌لرچه اوڭغایلی ایدیکی کوریلور.

روسیه‌ده حاضرنده ۳ مڭ ٦۰۰ پاراخود و۲۵ مڭ قدر بارژا یوری. بونلرنڭ همه‌سینه ۸۱۹ میلیون پود مال صیا. حالبوکه: فرانسیه‌نڭ نهرلرده‌گی پاراخود وبارژالری ۲۱۰ ملیون؛ گیرمانیانقی ۱٦۵ ملیون وانگلتره‌نڭ بتون دیگز پاراخودلری ٦۲۰ ملیون پود مال صیدره لر. لکن روسیه‌ده پاراخودلر آوروپاده‌غی کبی توگل، واق هم ناچارلر. آوروپاده بارژا آز بولغانده روسیه‌ده بارژالر پاراخودلردن ۷ مرتبه کوب هم دفعه‌لرچه زوردرلر.

**

روسیه ده مناسترلر.

روسیه‌ده ۸۳۲ مناستر بولوب بونڭ ۵۰۰ زی ایرلرنکی و ۳۳۲ سی خاتونلرنقی‌در. روسیه‌ده مناسترلرنڭ الڭ نق آرتووی ایمپراطور آلیکساندر اوچنچی زماننده بولوب

آنڭ پادشاهلغی وقتنده ۱٦۰ یڭـی مناستر آچلغان ایدی. صوڭغی یللرده کوبرك خاتونلر مناستری صالالر. مثلا صوڭغی ۲۰ یـل اچنده ایرلرگه مخصوص ٤۵ یڭی مناستر صالنغاندە، خاتونلر ایچون ۲۵۹ مناستر آچلمشدر.

روسیه‌ده ۱۹۰۲نچی‌یلده ۸٤۵۵ ماناخ ایـله ٦٦۹۱ پاسلوشنیق و ۱۰۹٦۳ ماناشقا ایله ۳۲۰۲۹ پاسلوشنیتسا بولمشدر. دیمك اورطه حساب ایله هر ایرلر مناسترینه ۳۰ وخاتونلر مناسترینه ۱۱۸ کشی طوغری کله‌در.

مناسترلر پك بایلردر. مثلا: صالاڤیتسکی مناسترینڭ ٦٦ مك، قوڙیازورسکی مناسترینڭ ۲٤۸۳٦، طرویسکی زیلینیتسکی مناسترینڭ ۳٦ مك دیساتینه یری بار. برار، بیشار واونار مڭ دیساتینه یرلیلری‌ده کوب بولوب جمله‌سینڭ یری تخمینا ۷ ملیون دیساتینه صانالادر.

معلوم‌درکه: ایرلر مناسترنده یاللانوب خدمت ایتوچیلرنك کوبسی خاتون، خصوصا طول خاتونلردر. مناسترلر قولنده داخـود کیتره طورغان یورتلرده کوب بولوب هر یل مناسترلر بونلردن یوز مڭلرچه جیالر؛ خزینه‌دن‌ده مناسترلرگه الوش چغا.

مناسترلرنڭ نه قدر بای ایدیکلرن کورساتو ایچون مثلا، پیتربورغده‌غی آلیکساندرا نیفسکی مناسترینڭ باشاغی یلغه ۲۵۰ مك صوم ڙالونیه آلغانلقنی کورساتو شاید کافیدر.

صغر آصراوچیلرنڭ دقتینه.

(صغرنك جیلوننی نه روشده تمیزلرگه)

سوتنڭ وسوتدن بولغان نرسه‌لرنڭ بوزلماوینی و یخشی تملی بولوینی تله‌گان کشیلر اوشبو نرسه‌لرنی اعتبارغه آلورغه تیوشدر:

صغر صاوغانده جیلونگه یابوشقان چوپلر هم باشقه نرسه‌لر سوتکه توشماسون ایچون اوّل جیلوننی تازارتمق کرکدر. صغرنڭ جیلوننی هر صاوغـان صاین صو ایـله یوارغه تیوش توگلدر، آنڭ ایچون صغرنڭ جیلونینه صووق تیووی هم یوغان نچارصو، سوتکه توشویده احتمالدر. اڭ یخشی‌سی صغرنی بتونـلای تازارتقانده جیلوننیده یومشاق قوری چوپره‌ك ایله، قوری تازا صالام ایـله یا خـود یومشاق شچوتکه ایله تازارتمقدر. تازارتقانده قوباتورغان تیری، یونلر برده قالمازغه تیوش. اگرده پچراق نرسه‌لر بیك کوب یابشوب یوقاریده ایتولگان نرسه‌لر ایله تازارتو ممکن بولماسه یلیراق صو ایـله یوارغه ممکن، هم یوغاچ قوری سولگی یاکه باشقه بر چوپراك ایله بیك یخشی قورتوب، صغرنی جیل یوری تورغان اورنده توتمازغه تیوش، بونـدن صوڭره هر صاوغانده جیلوننی هم آنڭ جیرچق قاتلاولرینی یومشاق قوری چوپراك ایـله سورتو تیوشدر. اوشبولرنی رعایـه قیلغانلر شکسز

ایك یخشی سوت هم تیز بوزولمای تورغان سوتـدن بولا طورغان نرسه‌لرنی حـاضرلی آلاچاقلردر.

تقریظ و انتقاد

تقریظ وتقریض . مدح ، طعن وانتقاد. اللزومیات .
موسی افندینڭ ترجمه وشرحی . حسن
بك ملیکوف . معری ، فرید
وجدی . طرویسکی
مکتوبی . شهر
وحسن افندیلر .

عرب ، ترك ، فارس مجله‌لرنده آیروم بر باب قویلوب یکی باصلوب چیقمش اثرلر حقنده بحث ایدلمك بر عادتدر. ایشته بونلرغه اوخشامق نیتی ایله بزده «شوری» ده آنلر روشنده وباب باشینی‌ده آنلردن آلوب «تقریظ وانتقاد» دیه بر باب آچدق .

دنیاده اولان بر کیمسه‌نی کرك حق وکرك باطل یول ایله اولسون مدح ایتمك «تقریظ» اولور. کرك دنیاده اولسون، کرك اولماسون بر آدمنی مدح یا که ذم ایتمك «تقریض» در.

مدح ایله طعن هر کیمه معلوم اولسه‌ده «انتقاد» هر کیمه معلوم دگلدر. بر کتاب ورساله‌نی دقت ایله اوقوب ده یازوچیسندن بتونلای قطع نظر ایتمکله خصوصی صورتده اولان آنڭ دوستلق یا که دشمنلغنی کوڭلدن تمام چیقاروب کتابنی تفتیش ایتمك ، اوزون وتیره‌ن تدقیقلر صوڭنده کورلدکچه یخشی یرلرینی یخشی ویمان یرلرینی یمان دیمك «انتقاد» در.

کوزل سیرتلی ، کوب معلوماتلی محررلر ویا که کوچلانوب اولسه‌ده آنلرغه اوخشارغه طرشوچیلر اثرلرینڭ انتقاد ایدلدیکنی غایت راحتلك اوزرنده سیر ایدوب طوررلر. زیرا اثرلرینڭ انتقاد ایدلمسندن آنلر استفاده ایدرلر وکندیلرینڭ مسلکلرنده اولان تـوزوکلك وبوزوقلقنی آڭلاب اوزینه کوره اصلاح چاره‌لرینه کررلر. عصردشلرمزدن بر کیمسه‌گه: «شول اثرلرگزگه اسمگزنی نیچون قویمادگز؟» دیمش ایدك . اول‌ده بزلرگه: «انتقاد ایدلدیگنی کورمك وشوڭا کوره‌ده بر مسلك انتخاب ایتماکلکم ایچون! اسمم ذکر ایدلسه ایدی دوستلرم مدح، دشمنلرم ذم ایدرلر، اما بڭا نه فائده اولور؟» دیدی .

انتقاد ایده بیلمك بیوك بر کمالتدر. فقط آدم اوغلی نه‌قدر عالم اولسه‌ده اولسون عصبی مزاجلی اولور ایسه انتقاد طوغرولرینه کرشمازلکی اوزی ایچون‌ده باشقه‌لر ایچون‌ده خیرلیدر. انتقاد اسمیله بر کیمسه‌نڭ اثرینی مدح وذم ایتمك حقسزلق، اما اثرندن محررینڭ شخصینه کـوچمك بتون بتونه فضیلتدن محروملق علامتیدر.

سوریه ومصر، بغداد وتونس ،هندستان واستانبول مطبعه‌لرنده هر کون صانسز اولرق یکی وایسکی اثرلر نشر ایدلنور. وبونلرده کروان وتیمر یول، پاراخود وپوچته ایله

دنیا نڭ هر طرفینه ، یلغه لر مثالنده آغوب طورر. حالبوکه بونلر آراسنده بعض وقتلر مسلمانلرغه واسلام دینینه قارشو یازلمش شیلرده بولنور .

محیط دڭیزی روشنده جایلوب یاتمقده اولان جریده ومجله لر، رساله٬ موقوته ومجموعه لر بونلر حقنده سکوت ایله کچر، باشنی اوستون کوتاروب باقماز . شول آراده بعض بر کوچک رساله لر میدانه کلور، فقط بونلرنڭ حتی مطبعه دن چیقوب یتدیکلرینی ده کوتمای اوته کی مطبوعات قارشو آلوب انتقاد ایلر، بتون دنیاافکارینی دولقنلا تورلر، اوشبو دولقونلرده حتی یر آستونده اولان اویلرگه قدر باروب کروب اثرینی کوسترر .

بونچه بیوک وکوچک اثرلرگه کوز صالمامش کونلک ، وآیلق مطبوعات ، نه اولورده آرادن برینه بو درجه ده اهمیت ویرر واتفاق اوزرنده تفتیش ایلر؟ شمدیلك بز بوکا جواب ویرمیه چکمز . زیرا بونی یازمقدن بزم مقصودمز بونڭ فلسفه سنی تیکشرمك اولمای بلکه اوزمزده بوکا اوخشامش بر حادثه نی کوسترمکدر .

موسی افندی طرفندن انتخاب ، ترجمه وشرح ایدلمش «اللزومیات» روسیه ده چیقمقده اولان معتبر غزته لرنڭ هر برنده کوبمی آزمی بحث ایدلنوب کچدی. باشقه لره کوره صوڭغه قالوب یازوچیلر قزانده «الاصلاح» وتاشکندده «تجار» در . اولگیسنده شهر افندینڭ وصوڭغیسنده ده سمرقند مفتیسی محمود خواجه جنابلرینڭ مقاله لری نشر اولندی.

شهر افندی، معری ولزومیاتنی ترجمه واسلوبینی مدح ایتدیکی صوڭ، فرید وجدی سوزلرینه اسناد ایدرك موسی افندینڭ معری گه طرفدارلق ایتدیکینه تعجب ایلر. بونڭ جوابی ایسه موسی نڭ اوز اوستنده در. بزم ایشمز یوق، فقط اشعری سوزیله جبائیدن، ابن حزم سوزیله اشعریدن ، سبکی سوزیله ابن حزمدن، باشقه برینڭ سوزیله سبکیدن محبت آلنور اولسه دنیاده طرفدارلق ایدرگه لیاقتلی کیم قالور ؟ احتمال که بتون خلقغه بایقوت ایتمك لازم کلور .

شهر افندینڭ ابن خلدوندن نقل ایتدیکی سوزینی بزلر ابن خلدوندن تابا آلمادق ، کوزمز کورمادیمی؟ یوقسه نسخه مزده عبارت توشوب قالمشمی؟

سمرقند مفتیسی جنابلری کندینڭ سیاحتی اثناسنده «قزان» شهرنده موسی نی ایزلب تابوب، دقیقه لر ایله حجره سنده اولدیغنی افتخار مقامنده سویلر وجناب اللهدن بویله بر شرافتنڭ تکرار نصیب اولنمه سینی رجا ایلر. سبحان الله! بونه دیمکدر؟ سمرقند مفتیسی قزانه وارده کناز دگل، میرزا دگل، پاتومستوینی دووران دگل، اوکازی یوق، پریکازی یوق، چاپانی یوق، چالماسی یوق، (اوستنده یوق!) صدقه ویرمی، پلاو آشاتمی؛ باشنده فوراژقه واوستنده قورتقه، قول باشینه قدر توشکان اوزون ساچلی الحاصل «موسی» لقدن باشقه هیچ

بر دنیاوی درجه‌سی و منصبی یوق بر کیمسه‌نی ایزلب طابمش و صحبتندن کوکلی خشنود اولمش. تکرار ایلرم که بو نه دیمکدر؟

بو شی امیدسزلکلرمز ویأسلرمز رغمینه اوله‌رق بزلرده‌ده علم حرمتی طانلمیه باشلا دیغینه علامتدر. بویله حاللره بز شویله بر معنا ویررگه مجبور اولدق و علم بازاری رواجلانه چغینه براعت استهلال ایلادك. اوشبو روشده فکر ایدومزگه باعث اولان شی مفتی واقعه‌سی گنه اولمای، باشقه‌لرده واردر:

طرویسکی شهرندن آلدیغمز بر مکتوبده، قاضی صایلامق طوغروسنده مفتی حضرتنك یالکز قزان ملالرینه غنه مشورت ایدوب باشقه‌لرنك التفاتسز قالدقلرینه اوپکه ایتدیکی صوك: «سیبریادن قاضی تعیین ایتمك لازم اولسه، قاضیلق ایچون ده گوزل اخلاق ایله حقیقی علم صاحبی اولمق کرك اولسه «قزیلجار» شهرنك حسن افندی بونك کشیسیدر» دیورلر.

بو آدمنك ده «حسن» لـگندن باشقه دنیاوی منصبی اولماسه کرك.

«باکو»ده حسن بك ملیکوف وفات ایتدی. کوکره‌کی نشانلر و اوردینلر ایله طولمادیغی حالده بونك وفاتی سببندن بتون قفقاز قزان اورننده قاینادی. کیمی ترجمهٔ حال بازار، کیمی تعزیه ایلر، کیمی مرثیه سویلر و هکذا. ملالر، سوداگرلر، جمعیتلر، شاگردلر و عواملره قدر بونی صاغنورلر، احترام ایلرلر. «بر شهر قاضیسنك ایشاگی وفات اولدیغنده بتون شهر خلقی جنازه‌سینه کلمش اما کندیسی وفات اولدیغنده بر کیمسه ده کلمامش!» دیه بر حکایت سویلرلر. ایشته بونك عکسنچه اولدیغی ایچون حسن بك ملیکوف بختیاردر. الله تعالی مظهر عفو ایلاسون! اوشبو ایکی واقعه هم مفتی واقعه‌سی کبی شیلردر.

«اسلاملر حقنده حکومت تدبیرلری»

اوشبو اثرنك ۳۴ بیتدن عبارت اولان برنچی جزئی اورنبورغ شهرنده «وقت» کتبخانه‌سی طرفندن «کریموف - حسینوف و شرکاسی» مطبعه‌سنده باصلوب چیقدی. بتون مندرجه‌سی رسمی کاغدلردن آلندیغی جهتله هر وقت مراجعت ایدلنه چك بر اثردر.

اجمال سیاسی و باشقه‌لر:

(داخلی)

۱۹۰۷ نچیییل ایچنده اولان سیاسی وغیر سیاسی حاللر اوز وقتلرنده غزته‌لرده یازلنوب طوردی وخلقلرده اوقودی ایسه‌ده بوندن صوك مجموعه‌ده یازلنه‌چق حاللرگه نیگز اولسون ایچون قسقه‌لق اوزرنده بو یرده سویلب اوتارگه لازم کورلدی.

۲۰ نچی فیبرالده ایکنچی دوما آچلدی.

بونده اولان مسلمان اعضالر او شبونلر ایدی.

۱) شاه‌مردان قوشچیغواوف (آقمو للا)
۲) مخدوم قلی خان (آصخاباد)
۳) عبدالواحد قاری قارییف (تاشکند)
۴) تیمر علی نورکایف (سیمی)
۵) بخت جان قاراتایوف (اورالسکی)
۶) احمد بیر مجانف (تورغای)
۷) تیلاولی الله بیرگانف (سیر دریا)
۸) تاشبولاد عبدالخلیلوف (سمرقند)
۹) صالح جان محمد جانوف (مرغیلان)
۱۰) محمد صابر حسنوف (اوفا)
۱۱) محمد شاکر توقایوف («)
۱۲) شرف‌الدین قولباقف («)
۱۳) محمد اکرم میرزا بیغلوف («)
۱۴) قطلغ محمد میرزا تفکیلوف («)
۱۵) شاه حیدر سرطلانوف («)
۱۶) خیرالله عثمانف (اورنبورغ)
۱۷) شاهبال سیف‌الدینوف («)
۱۸) صدرالدین مقصودف (قزان)
۱۹) عمر موسین («)
۲۰) صفی‌الله مقصودف («)
۲۱) رشید بك مهدییف (قریم)
۲۲) آرسلان بك فرداشف (داغستان)
۲۳) بی بالابك سلطانوف («)
۲۴) فتح علی خان خایسکی (یلزاویتوپول)
۲۵) خاصمدوف («)
۲۶) مصطفی محمودوف (باکو)
۲۷) تاشتمیر ایلدر خانوف (تیرسکی)
۲۸) محمد آغا شاه تختینسکی (ایریوان)
۲۹) کلیم‌الله حسنوف (اوفا)
۳۰) هادی آطلاسوف (سامار)
۳۱) عبدالله نجم‌الدینوف (سمبر)
۳۲) عارف بادامشین (قزان)
۳۳) حبیب‌الرحمن مسعودوف (ؤانقه)
۳۴) زینال زینالوف (باکو)

اوشبونلردن ۲۹ نچی نومیرغه‌قدر اولانلری مسلمان فراقسیه‌سینه منسوب اولوب، ۲۹ دن باشلاب آخرینه قدر اولانلری اوزلرینه «ترودا ویك» اسمنی ویرمشلر.

۱۰ نچی ۱۶ نچی، ۲۰ نچی ۳۰ نچی ۳۳ نچی نومیرلر اوکازلی ملالر، قالانلری سوداگر، ضیالی، عوام، علما صنفنه منسوبدرلر.

۱ نچی ایبونده اولان مجلس‌گه مینیسترلر حاضر اولوب، دوما مجلسینی یابىق یاصاتدیلر واعضالردن ایللی بیش کمسه‌نڭ سیاست جهتنچه عیبلی ایدیکنی وبونلردن اون آلطیسی بو ساعتدن حبس ایدیلرگه تیوشلی ایدیکنی سویلب دومادن بونی طلب ایتدیلر وبو حقده اوزون بر تهمت نامه اوقودیلر. بو اعضالر جمله‌سی‌ده سوسیال دیموقرات فراقسیه‌سینه منسوب آدملر ایدی.

۲۴ ساعتده تمام ایتمك شرطیله دوما، بو مسئله‌نی کامیسیه‌گه ویرمش فقط مذکور کامیسیه اشنده دوام ایتدیکندن صوڭ ۲۴ ساعت ایچنه تمام ایته آلمادیغنی بلکه ۴ نچی ایبون مجلسنه دوقلاد ایده چکنی ۲ نچی ایبون مجلسنده بیان ایلمشدر.

۳ نچی ایپونده مانفیست ویـگـی نـظام چیقوب، اوشبو ۳نچی دوما قوولدی. بو دوما ۱۰۲ کون دوام ایدوب ۵۳ دفعه مجلس اولمش و۸۷ نچی ماده گه موافق ایـکی دوما آراسنده چیقـارلمش بعض نظاملرنی بوزمشدر. صایـلاو طوغروسنده یگی نظام هر بر خلق وحزبلردن بیگراك یهودیلر ایله مسلمانلر ایچون ضررلی اولمشدر: بوگا کوره بیوك ترکستان ایله بیوك قرغز وقزاقستان صایلاو حقندن محروم قالدیلر وباشقه گوبیرنالرده اولان مسلمانلرغه‌ده اثری بولدی.

۲۰ نچی نویابرده ۳ نچی دوما آچلدی. بونده ایسه ایکنچی دومانك ۳۴ اعضاسینه قارشو آنچق اوشبو ۱۰ عدد مسلمان بولنور:

۱) اسماعیل میرزا مفتی زاده (قریم)
۲) خاصمحمدوف (قفقاز)
۳) حیدروف (داغستان)
۴) جهانگیر بایبورین (اورنبورغ)
۵) صدرالدین مقصودوف (قزان)
۶) عیسی میرزا ینکییف («)
۷) قطلغ میرزا تفکیلوف (اوفا)
۸) علی اصغر صرتلانوف («)
۹) محمد شاکر توقایف («)
۱۰) شرف‌الدین محمودوف («)

اوشبو ییل ایچنده سیاسی اشلر ایله تورمه لرگه یابلو، چیتلرگه سورلو، الوغ وکچك مأمورلرنك اوترلوی کبی اشلرنی تفصیل ایله سویلرگه حاجت یوقدر.

برنچی دوما تاراتلدیغی صوڭ اعضالرندن ۱۸۰ عدد کیمسه فینلاندیه‌ده «ڤیبورغ» شهرینه واروب «عسکر ویرمه‌گز، نالوغ تولامه‌گز!» دیه خلقلرغه خطاب نـامه ترتیب ایتدیکلری ایچون اولاژینیه - نا قازانیه‌نـڭ ۱۲۹ نچی استاتیه‌سی بوینچه حکومت طرفندن حکم‌گه ویرلمشلر ایدی. دکابر آینده شونلرغه حکم بولوب، هر برینه اوچار آی تورمه وبوندن صوڭ سیاسی صایلاو حقلرندن محروم ایتمک ایله جزا ویرلدی. بو حکمدن یالگز ایکی دانـه اعضا خلاص ایدلمشدر.

خصوصی مسلمانلر حاللرینه‌کلنچه: ۱۸۹۶ نچی ییلدن بیرلی خلق آراسنده بحثی دوام ایدوب طورغان ۳۱ نچی مارت نظامی، اوکتابر آینده پیتربورغك معارف ناظری ریاستنده اولان کامیسیه‌ده قارالدی واوکتابر نظامی اسمی ایله ۱۵ ماده‌دن عبارت ایکنچی بر نظام توزولدی.

مسلمان اتفاقینڭ نظامی حکومت طرفندن تصدیق ایدلمادی وحکومت رخصت ایتمادیکی سببندن مکاریه‌ده اسیبزد هم اولمادی. آقچه‌سی یوقلغندن پیتربورغده روسچه غزته چیقارمق فکرلری میدانه چیقمای یولده قالدی.

مکتب ومدرسه‌لرنی اصلاح حقنده بر آدوم اولسون آدلانمادی، درسلری ترتیبکه قویمق طوغروسنده حرکت فلان کورلمادی. خلقلر همیشه زکات آقچه‌سنی مدرسه‌لر وشـاکردلر فائده‌سینه صرف ایدرگه یاریمی یا خود ایلکار

گی روشده توگولوب ساچلوب طورسنمی ؟ زیمستوالردن (اگر ویرسه‌لر) مکتب ومدرسه‌لر ایچون اعانت آلورغه یاریمی یوقمی؟ بالا - لرنی قارا تاقته‌غه یازدروب اوقو شریعت قاشنده درستمی؟ نزاعلری ایله اولگیسی کبی دوام ایتمکده لردر. مسجد صالنور ایچون پیتربورغ شهرنده اورون آلندی.

ییل آخرنده مسلمانلر طرفندن ترکی لساننده ۱۵ دانه غزته وژورنال نشر اولنور ایدی، مسلك اعتبارنچه بونلر بویله آیرلورلر:

۱) دینی، ادبی.
۱) نا معلوم.
۱) مکتب ومدرسه‌لر اصلاحی حقنده.
۱) حکومت طرفداری.
۲) هزلی، انتقادی.
۱) اعلانات.
۸) ملی، اجتماعی حریت طرفداری.

مارتنگ ۱۱ نچی کوننده پابیدانوسف وفات ایتدی. بو آدم مسلمان دگل ایسه‌ده اوزلرینگ شیخ الاسلام ومفتیلرندن آرتق روشده مسلمانلرغه معلوم ایدی. مسلمانلر وعموما چیت خلقلر حقنده ایلمینسکی ایله پابیدانوسفنگ طوتمش مسلکلری اونودلنه‌چق شیلردن دگلدر. روسیه نگ سیاستی بتون بتونه پابیدانوسف تعلیمی ایله یوررگه باشلامشیدی. پابیدانوسف ایسه اوشبو ایگونلگینگ نه کبی اورلق ویردیکنی کوروب دنیادن اوتدی. مسلمانلر، پابیدانوسفنگ وفات اولدیغی ایچون دگل بلکه وفات اولمازندن مقدم، اوز عملینگ نتیجه سنی کوردیکی ایچون خشنود اولمشلردر.

(خارجی)

آنکلیه ایله روسیه اوزارالرنده ایران مملکتنی بولوب قویدیلر، بوندن صوڭ ایران حقنده اولاچق سیاستلری اوشبو بولوگه کوره اوله‌چقدر.

فرانسیه، تورلی حیله‌لر ووحشتلر اجرا ایدوب، برنچه عصرلردن بیرلی دوام ایتمکده اولان فاس حکومتنی بوزدی ومسلمانلری همیشه مسلمانلر سونگولری ایله اوتر توب قردروب طوررلر، رسمی صورتده اوله‌رق دیننی حکومتدن وحکومتنی دیندن آیردی.

گرمانیا اوزینڭ اولگی مسلکی اوزرنده ترکیانگ سوداسنی وخیلی امتیازلرنی قولینه آلوب طورادر، اشلاتدیکی قدر بغداد تیمر یولی بوینه نمسه‌لرینی یرلشدره، دوست بولغان بولب ترکیانڭ سوتنی صاووب ایچه وبوڭا قارشولق یالگز یالاغایلانودن باشقه بر فائده‌ده کوسترمی.

قطای حکومتی حریت ویروب، پارلامینتو آچاچاغنی خلقینه وعده ایدوب، اوشبونڭ ایچون حاضرلك کوررگه کرشدی.

آمریقا ایله یاپونیا آراسنده دعوی علامتلری همیشه دوام ایته‌در، کوب کمسه‌لر بونلرنڭ آراسنده محاربه اوله‌چغنی ظن ایلرلر، آمریقا فلوتلری فیلیپین طرفلرینه ویاپونیاغه کورشی اورنلرغه سفرگه چیقمشدر. بوایشی ایله یا یاپونیانی قورقوتر، یاکه یاپونیانی صوغشقه چاقرر.

ایران ایله ترکیا آراسنده حدود نزاعلری

اولگیچه دوام ایته‌در ، ترکیا عسکری (کوب خبرلرگه کوره) ایران ملکینه کرمشدر . ماکیدونیانڭ بوکونده اولان حاللری ، کریدنڭ صوڭغی کونلرینه اوخشامقده‌در . حجاز تیمر یولی آز آز اولسه‌ده آلغه واره‌در .

هندستانڭ ، مجوسیلر طرفندن انکلیز حکومتنه قارشو چقارلمش اختلالنڭ تمام سونوب بتدیکی یوقدر . اگرده حکومت ضعیفلنسه ، مجوسیلر قول آستنڭ قالورمز ، اویله ایسه : « أت آشاغانچی بوری آشاسون : » مثلنچه مسلمانلر حکومت طرفنده قالدیلر و آڭا یاردم ویردیلر .

مصرده اسلام جریده‌لرینڭ هجوم وانتقادلرینه توزه آلماینچه لوردقرومیر «سلامتلکم یوق» دیه استعفا ایتدی ، پارلامینتو آچمق حقنده حکومتلرندن وانکلیز حکومتندن مسلمانلر جریده‌لری واسطه‌سیله طلب ایته‌لر . «الجامعه» اسمنده بیوک بر عمومی مدرسه آچار ایچون ایکی ییلدن بیرلی اجتهاد ایدوب آقچه جیسه‌لرده همیشه تمام اولدیغی یوقدر . مصر مسلمانلری روسیه اسلاملرینڭ آچلق ایله مبتلا اولدقلرینی ایشتدیکلرنده ، اوچ مڭ صومدن آرتق اعانت جیوب اورنبورغ شهرنڭ «وقت» اداره‌سینه یباردیلر وتیوشلی کورلمش یرلرگه تاراتورغه قوشدیلر .

ایرانده ملت مجلسی دوام ایته‌در وهیچ کیمنڭ فکر ایتمادیکی صورت ایله کوندن کون کوچلی واشلکلی اولوب بارادر ، شاه وبیوروقراتیه . طرفندن کورلمش هر تورلی حیله ومکرلرگه مقاومت ایدب ، ملت مجلسی اوز مرادینه موافق صورتده شاهدن آند ایتدردی .

افغان خانی هندستانده سیاحت ایدوب قایتدی ، مکتب ومدرسه اشلری ایله مشغول اولدیغی روایت ایدلنور .

ایشته کچردیکمز ۱۹۰۷ نچی ییلڭ اولان سیاسی وغیر احوالنڭ اجمالی بوندن عبارتدر . بوندن صوڭ اوله‌چقلر آلده‌در ، عمری اولان کورر وبیلور .

مراسله ومخابره :

« بلبای » اویازنده ملالر :

عسکرلکڭ یوروب قایتمش یکتلرنڭ نکاح وطوی وقتلرنڭ عموما ملالر یکتنڭ پاچپورتینی صوریلر وبتون خلق حضورنده « سلامت قایتقانمی ؟ پاچپورتنده — محمدانسکی — دیه یازلغانمی ؟ » دیه تفتیش ایته‌لر . بو سببدن هر ایکی طرف پك اویالالر ، قزارالر ، حتی پاچپورتی یوغالغان یاکه ژاینسکی ناچالنیك قولنده قالغان بولسه نکاحنی اوقومی طوینی طاراتالر . بونڭ سببنی صوردیغمزده تنظیمات ده شویله یازلغان ، دیلر . بو کونده قولمزده وتیره‌مزده « تنظیمات » یوق ، شونڭ ایچون جوابنی اداره‌دن اوتنه‌مز .

« شورا » : - جوابی کله‌چك نسخه‌ده درج اولنور .

اشعار :

کراب

شاولی دینگز . . .
جیل اوره در . . .
یلکانن کیرگان کراب !
تون و کوندوز
اول یوره در :
یول بارا یات ایل قاراب . . .

§

چقدی جیللر ،
قوبدی طولقن —
ایل کرابن جیل سوره ! . .
قایسی یوللار ،
نینده‌ی اوبقن
طارتا بزنی جان صوراب ؟ !

دردمند.

امثال:

(ش. سامی بکدن)

١) انسان ایچون الڭ گوزل یوانچ مطالعه، الڭ یخشی ایبده ش کتابدر.

٢) بر گوزل ایش، مڭ گوزل سوزدن فائده لیره کدر.

٣) اویون کولکولرنڭ لذتی کوبلک وجمعیتده، مطالعه نڭ لذتی یالغزلقده طابلور.

٤) اوز قولڭدن کیلگان بر ایشده باشقه لردن هیچ یاردم ایسته مه.

٥) تعجب کوبسنجه نادانلقدن طوغادر.

٦) عقللی آدم اوزندن واوزینه متعلق نرسه لردن بحث ایتمز.

٧) ایشه بیلمه سه ك قایق غه (لودقه غه) اوطورمه.

٨) ایسروکللك کشینی اوزگارتمی، یالغز آنڭ طبیعتن میدانغه غنه چقارا.

٩) کتودن آیرلغان قوینی بوری آشی.

١٠ دنیاده یمانلقلر کوبسنجه یا بیك آچلردن، یاکه بیك طوقلردن بولا.

لطائف:

ایرایله خاتون آراسنده:

ایر — (اوتوب باره طورغان ایشاگن کوستروب) ظن ایدرسه‌م بو، سزنڭ قارنداشگزدر..

خاتون: درست قارنداشم، لکن ایرم طرفندن!

خاتون: (ایرینه) بو آسراومز حمیده پك یخشی، آش پشررگه اوستا، نرسه نی تلف ایتمی، چیقوب یورمی، کوب سویلامی، قارشو سوز آیتمی!

ایر — کاشکی سنی آلغانغه قدر بیلگان بولسه مچی!

«دیوژه‌ن» اسملی بر حکیمدن: «راحت یوقلار ایچون کشی نیچك یاتورغه کرك؟» دیه صوراغانلر. دیوژه‌ن: «نیچك راحت بولسه، شولای یاتورغه کرك» دیمش. اوته‌گی آدمنڭ: «بن هرتورلی یاتوب قاریم، اما هیچ بر تورلی راحت ایته آلمی من» دیمه سینه قارشو دیوژه‌ن: «اویله ایسه قبرگه کرگانچه صبر ایدوب طور ...» دیه جواب ویرمشدر.

اخطار:

اوشبو نومیرده «روس ادبیاتی» اسمیله کرکلی بر بحث یازلورغه باشلاندی. کله‌چك نومیرلرنڭ برندن باشلاب «عرب ادبیاتی تاریخی» و «ترکی ادبیاتی» حقنده فائده‌لی بندلر ومقاله‌لر درج ایدلنه‌چکدر.

اوشبو مناسبت ایله الڭ مشهور اولان عرب عالملری؛ ابن سینا، زمخشری، ماتریدی وامام بخاری کبی ایسکی ترکی عالملری؛ کمال بك، ابوالضیا توفیق بك، احمد مدحت افندی کبی صوڭ ترك ادیبلری حقنده نادر معلوماتلر ویرلسه کرك.

ناشرلری: محمد شاکر ومحمد ذاکر رامیفلر.
محرری: رضاءالدین بن فخرالدین.

Тип. «Т-ва Каримовъ, Хусаиновъ и Ко.», Оренбургъ